

MASTEROPPGAVE

NOR5003

Kjersti Reiersen Opdal

Nyere, nordisk sakprosa for barn og unge

En studie av sakprosasjangeren og økokritikk

Dato: 18.05.2022

Totalt antall sider: 69

Sammendrag

Denne masteroppgaven posisjonerer seg innenfor forskningsfeltet for barnelitteratur. Gjennom oppgaven foretar jeg en nærlesing av to sakprosabildebøker for barn og unge. Bøkene tematiserer plastforurensing, en av nåtidens miljøutfordringer. De er derfor aktuelle å bruke i skolen når det arbeides med det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling og FNs bærekraftsmål. I oppgaven utforsker jeg hvordan plastforurensing framstilles i *Søppelplasten i havet* (2016) av Kirsti Blom og Geir Wing Gabrielsen, og *Let's investigate plastic pollution-on land and in the oceans* (2018) av Ruth Owen. Problemstillingen for oppgaven er: Hvordan framstilles plastforurensning i *Søppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution-on land and in the oceans*?

I den ene delen av oppgaven studerer jeg sakprosa som sjanger. Her bruker jeg teori fra sakprosasjangeren og bildebokteori for å kunne utforske hvordan fagstoff om plastforurensing framstilles gjennom illustrasjoner og tekst. I den andre delen av oppgaven bruker jeg teori fra økokritikk, som er opptatt av å undersøke forhold mellom mennesker, natur og dyr. Litteraturens framstilling av natur, kan påvirke barn og unges forståelse og håndtering av nåtidens miljøutfordring, og bidra i danningen av økoborgere (Massey & Bradford, 2011). Derfor undersøker jeg hvordan natur og dyr blir presentert i bøkene, for å kunne vurdere hvordan framstillingen kan tenkes å påvirke unge lesere.

I nærlesingen av bøkene finner jeg at begge boken retter søkelyset mot dyrenes perspektiv, og legger vekt på å formidle at dyrene i naturen lider, som følge av menneskenes forbruk og forsøpling med plast. De formidler dermed at «alt henger sammen med alt», og inntar dermed et økosentrisk perspektiv på naturen. Begge har flere fotografier av lidende dyr, samt strender som er tettpakket med plastforsøpling, noe som kan vekke leserens følelse og engasjement for naturen (Grilli, 2020b). Blom og Gabrielsen har også flere naturskjønne fotografier for å formidle hvor vakker naturen er, og samtidig vise leseren hva vi går glipp av med en forsøpelt natur. De bruker i tillegg en fortelling om en havhestfamilie, altså et skjønnlitterært grep, for å gi leseren en innlevelse i dyrenes tilstand. Dette gjør at boken framstår som original og estetisk. Owen legger på sin side mer opp til en mer utforskende læring. Hun henviser stadig til bokens ressurssider i form av et nedlastingssymbol. Dette gjør at boken fremstår som teknisk og nyskapende. Owen inviterer også til dialog med leseren, og stiller spørsmål som leseren selv må finne svar på. Hun viser dermed at hun ikke har alle svarene på problemet, noe Sanders (2018) mener er viktig for å fremme kritiske lesere. Bøkene har stor tro på at barneleseren kan bidra i kampen om plastforurensing, og kommer med eksempler på hva hver

og en kan bidra med. Begge har potensial for å inspirere barn og unge for bærekraftig utvikling.

Abstract

This master's thesis is positioned within the research field for children's literature. Through the thesis, I do a close reading of two non-fiction picturebooks for children and young people. The books thematize plastic pollution, one of today's environmental challenges. They are therefore relevant to use in schools when working with the interdisciplinary theme of sustainable development and the UN's sustainability goals. In the thesis I explore how plastic pollution is presented in *Sjøppelplasten i havet* (2016) by Kirsti Blom and Geir Wing Gabrielsen, and *Let's investigate plastic pollution-on land and in the oceans* (2018) by Ruth Owen. The problem for the thesis is: How is plastic pollution presented in *Sjøppelplasten i havet* and *Let's investigate plastic pollution-on land and in the oceans*?

In one part of the thesis, I study non-fiction as a genre. Here I use theory from the non-fiction genre and picturebook theory to be able to explore how knowledge about plastic pollution is presented through illustrations and text. In the second part of the thesis, I use theory from ecocriticism, which is concerned about examining relationships between humans, nature and animals. The literature's presentation of nature may influence how children and young people understand and handle today's environmental challenge and may contribute to the formation of eco-citizens (Massey & Bradford, 2011). Therefore, I examine how nature and animals are presented in the books, in order to assess how the presentation is likely to influence young readers.

Through a close reading approach of these books, I find that both books focus on the animals' perspective, and emphasize communicating that the animals in nature suffer, because of human consumption and littering with plastic. They thus convey that "everything is connected with everything» and take an ecocentric perspective on nature. Both have several photographs of dead and suffering animals, as well as beaches that are densely packed with plastic litter, which can arouse the reader's feeling and commitment to nature (Grilli, 2020b). Blom and Gabrielsen also have several scenic photographs to convey how beautiful nature is, and at the same time show the reader what we miss with a littered nature. They also use a story about a seahorse family, a fictional grip, to give the reader an empathy for the condition of the animals. This makes the book appear original and aesthetic. Owen, for her part, is more committed to more exploratory learning. She constantly refers to the book's resource pages in the form of a download symbol. This makes the book appear technical and innovative. Owen also invites dialogue with the reader and asks questions that the reader himself must find answers to. She thus shows that she does not have all the answers to the problem, which

Sanders (2018) believes is important for promoting critical readers. The books have great faith that the child reader can contribute to the fight against plastic pollution and come up with examples of what everyone can contribute. Both have the potential to inspire children and young people for sustainable development.

Forord

Denne masteroppgaven springer ut fra min interesse om både litteratur og natur. Litteraturen gir meg innsikt i nye perspektiver, men først og fremst er det et sted hvor jeg kan slippe fantasien løs og drømme meg bort i en annen verden. Den smellvakre naturen som vi har i verden, er så underlig fasinerende og magisk. Gjennom å lese litteratur, kan man få ny kunnskap om naturen, og samtidig oppleve en sanselig følelse med naturen. Men det mest virkningsfulle, er etter min mening, å gå ut døren og ta til seg alle inntrykkene. Naturen er uerstattelig, og må tas vare på!

I arbeidet med oppgaven har jeg vært så heldig å få tildelt to veiledere, Ronny Grønning Spaans og Kristin Buvik Sivertsen. Hjertelig takk for oppmuntring og innspill! Snart er sommeren her og ingen flere oppgaver å lese, og da er det bare å ta fram lakrisen igjen:)

Jeg vil til slutt takke min kjære Yngve, og våre tre barn. Dere har gitt meg tid til å være student, men viktigst av alt, har dere gitt meg et nødvendig pusterom i hverdagen.

Bodø, mai 2022

Kjersti Reiersen Opdal

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Abstract	iii
Forord	v
Innholdsfortegnelse	vi
1. Innledning.....	1
1.1 Tema	1
1.2 Bakgrunn	2
1.3 Problemstilling og formål.....	5
1.4 Metode og oppbygging.....	6
2. Teori	7
2.1 Sakprosa.....	7
2.1.1 Sakprosa som sjanger	7
2.1.2 Nye tendenser i sakprosalitteratur for barn- og unge	13
2.1.3 Samspillet mellom verbaltekst og bilde	16
2.1.4 Formidling gjennom peritekster	18
2.1.5 Oppsummering sakprosa	19
2.2 Økokritikk.....	20
2.2.1 Økokritikk og pedagogikk.....	21
2.2.2 Oppsummering økokritikk	25
3. Analyse.....	26
3.1 Analyse av Søppelplasten i havet	26
3.1.1 Presentasjon av boken og forfatterne	26
3.1.2 Sakprosaanalyse	28
3.1.3 Økokritisk analyse.....	35
3.2 Analyse av Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans.....	38
3.2.1 Presentasjon av boken og forfatteren	38
3.2.2 Sakprosaanalyse	39
3.2.3 Økokritisk analyse.....	46
4. Drøfting av funn	50
4.1 Formidling av plastforurensing i nyere sakprosabildebøker	50

4.2	Framstilling av naturen i relasjon til plastproblematikken	52
5.	Oppsummering	54
6.	Litteraturliste	57
6.1	Primærlitteratur.....	57
6.2	Sekundærlitteratur	57

1. Innledning

1.1 Tema

Klima- og miljøspørsmålene har i de siste årene preget den offentlige debatten på internasjonalt og nasjonalt nivå, og rettet oppmerksomheten mot sammenhengen mellom miljøforurensning og de klimaendringene som pågår, og menneskeskapt påvirkning. Også i skandinavisk sakprosa for barn og unge rettes det i vår tid oppmerksomhet mot ett av de mest fremtredende miljøproblemene, altså plast, og hvordan forbruk av plast er med på å påvirke det globale mangfoldet i naturen på en negativ måte. Av norskspråklige sakprosa-bøker som tematiserer plastforurensning, finner vi Kirsti Blom og Geir Wing Gabrielsens (2016) *Sjøppelplasten i havet* og Katie Daynes` (2020) *Spørsmål og svar om plast*. På dansk kan nevnes Per Straarup Søndergaards *Plast i havet* (2018), som også er oversatt til svensk. Av engelske bøker finnes et mye bredere utvalg, blant annet *A planet full of plastic*, skrevet av Neal Layton (2019), *The plastic problem : 60 small ways to reduce waste and help save the Earth*, skrevet av Aubrey Andrus (2020) og *Let's investigate plastic pollution : on land and in the oceans* som er skrevet av Ruth Owen (2018).

I sammenheng med miljøspørsmål, så mener flere litteraturforskere at litteraturen generelt kan bidra til å lære barn og unge om naturen, og spesielt om økologi (Bertolino & Perazzone, 2021, s. 143), altså vitenskapen om at levende organismer påvirkes av levende og ikke-levende faktorer i miljøet (Semb-Johansson et al., 2022). Massey og Bradford (2011) retter oppmerksomheten mot barnelitteraturens potensial for å danne barn som miljøbevisste samfunnsborgere som engasjerer seg for en bærekraftig utvikling både lokalt og globalt. Mens Kramshøj Flinker (2021) belyser at nåtidens miljøproblemer også påvirker barne- og ungdomslitteraturen. For å få fram de negative innvirkningene som miljøproblemer har på naturen, har bøkene gjerne en skremmende situasjonsbeskrivelse. Utfordringen med en mørk framstilling, er at den enten kan anspore, eller avspore leseren til økologisk bevissthet. Dersom framstillingen av miljøproblemet bidrar til refleksjon over en bedre og mer miljøvennlig framtid, kan litteraturen bidra til dannelse av miljøbevisste borgere. Men hvis framstillingen gir leseren en følelse av håpløshet, kan den føre til en apatisk holdning til naturen, og litteraturen bidrar i så måte ikke til dannelse av økoborgere.

Sakprosalitteraturen for barn og unge har som oppgave å formidle kunnskap om verden på en sannferdig og helhetlig måte, og forsøker gjennom et samspill av tekst og bilder å engasjere barn til en følelsesmessig innlevelse (Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021). Nyere sakprosa bøkene formidler hovedsakelig gjennom en subjektiv og visuell framstilling, og benytter gjerne skjønnlitterære virkemidler, som fortelling, for å engasjere og holde på barneleseren (Grilli, 2020b; Skyggebjerg, 2012). I oppgaven vil jeg undersøke bøkene retoriske grep og virkemidler, for å vurdere i hvor stor grad de kan bidra til utdanning for miljøbevissthet og bærekraftig utvikling.

Utvalget i mitt prosjekt er den norske boken *Søppelplasten i havet* og den engelske boken *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*. Her studeres de to nordiske sakprosa bøkene fra ulike perspektiver. Prosjektet har en todeling, hvor jeg i den første delen av oppgaven analyserer sakprosa som sjanger, og hvordan kunnskap om plastforurensning presenteres ved hjelp av bilder og tekst. I den andre delen av oppgaven har jeg en økokritisk analyse, der jeg studerer hvordan bøkene framstiller naturen.

1.2 Bakgrunn

Både i globale og nasjonale sammenhenger er sentrale målsettinger i miljødebatten å skape et miljøbevisst og bærekraftig samfunn.

Et av formålene med De forente nasjoner (heretter FN) er å skape samarbeid om å løse økonomiske, sosiale, kulturelle og humanitære problemer i verden, deriblant å stoppe miljøødeleggelser (Knudsen & Ravndal, 2020). I FN blir bærekraftig utvikling definert som en «utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov» (FN-sambandet, 2021a). Siden 1970-tallet har det vært et økende fokus på bærekraftig utvikling, noe som resulterte i FNs bærekraftsmål i 2015. Det er til sammen «17 mål som fungerer som verdens felles arbeidsplan for blant annet å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet, stoppe klimaendringene og tapet av biologisk mangfold innen 2030» (FN-sambandet, 2021c).

FNs bærekraftsmål nummer 4 heter *God utdanning*, har direkte relevans for skolen, og et av dets delmål er at «innen 2030 skal alle elever og studenter tilegne seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling blant annet gjennom (...) verdsetting av (...)

kulturens bidrag til bærekraftig utvikling» (FN-sambandet, 2021b, delmål 4.7). Norge, som er et av FN-landene, har dermed forpliktet seg internasjonalt til å gi elever en opplæring som kan fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom kultur. Kulturens bidrag til bærekraftig utvikling kan være litteratur for barn som tematiserer våre forestillinger om natur, miljø og klima og ved å stille spørsmål ved hva det vil si å være menneske, og hvilket ansvar mennesker har for egne og andres livsbetingelser (Goga, 2021a, s. 2).

Opplæringsloven (1998, § 1-1) slår fast at en av de grunnleggende verdiene som opplæringen skal bygge på, er respekt for naturen, og at elevene skal lære å tenke kritisk og handle etisk og miljøbevisst. FNs 17 bærekraftsmål, som var et resultat av et økende internasjonalt fokus på bærekraftig utvikling, kan vi også se resultater av i Norge ved at det nye læreplanverket har tatt bærekraftig utvikling inn som et av tre tverrfaglige temaer i skolen, sammen med demokrati- og medborgerskap og folkehelse- og livsmestring. Den overordnede delen av læreplanverket (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 14-15) utdyper at temaet bærekraftig utvikling blant annet skal romme problemstillinger knyttet til miljø og klima, og gjennom arbeid med temaet skal elevene få en forståelse for at handlingene og valgene til den enkelte har betydning. Det at bærekraftig utvikling er et tverrfaglig tema, medfører at alle fag spiller en rolle i møte med vår tids utfordringer. Hvis vi ser på norskfaget, så handler det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling om at:

elevene skal utvikle kunnskap om hvordan tekster framstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt. Gjennom å møte fagets tekstmangfold, lese kritisk og delta i dialog kan elevene utvikle evnen til å forstå og håndtere meningsmotsetninger og interessekonflikter som kan oppstå når samfunnet endres i en mer bærekraftig retning. Faget norsk bidrar til å bevisstgjøre elevene og ruste dem til å handle og påvirke samfunnet gjennom språket (Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 4).

Læreplanen i norsk viser også at lesing av « (...) sakprosa skal gi elevene mulighet til å reflektere over sentrale verdier og moralske spørsmål og bidra til at de får respekt for menneskeverdet og for naturen» (s. 2). Det vil si at i norskfaget skal elever både få møte ulike tekster som tar opp problemstillinger knyttet til miljø og klima, men at de også skal kunne vurdere dem og samtale om hvordan naturen blir fremstilt på ulike måter. Norsklærere har derfor et ansvar for å finne fram ulike teksttyper, som sakprosa, og det kreves av dem både kunnskap og analytiske ferdigheter for å kunne vurdere om ulike tekster er egnet for sin elevgruppe, men også for å videreformidle sin kunnskap i undervisningen.

FNs Miljøprogram lanserte i 2019 sin sjette miljøstatusrapport «Global Environment Outlook» (UN Environment, 2019). Den vurderer hele klodens miljøtilstand og ser på ulike fremtidsbilder for hvordan verden kan utvikle seg og bør se ut i fremtiden. Rapporten viser at en av de største globale miljøutfordringene vi har i dag, er forsøpling av havene. Det trekkes fram at forsøpling av plast er et hovedproblem som påvirker det marine miljøet og bidrar til nedgang i det biologiske mangfoldet.

Klima- og miljødepartementet ga i 2021 ut artikkelen «Marin forsøpling og mikroplast - Plastforurensning» (2021). De henviser til rapporten «Kunnskap om marin forsøpling i Norge 2014» utarbeidet av Miljødepartementet (2014), som viser at marin forsøpling og spredning av mikroplast er et raskt økende og svært alvorlig globalt og nasjonalt miljøproblem, og at plastavfall på avveie utgjør det største problemet, særlig fordi det brytes så langsomt ned. All plast fragmenteres over tid til mikroplast (plastpartikler som er mindre enn 5 mm), og disse mikropartiklene påvirker sammen med resten av søplet i havene hundrevis av arter. I noen tilfeller overføres mikroplast mellom næringskjeder, mens i andre tilfeller er det kjemikalier i plasten som frigjøres og påvirker næringskjeden. Avfallet utgjør store fysiske skader på det marine livet som en konsekvens av at dyr kommer i kontakt med avfallet, enten ved at de svømmer inn i det eller svelger det, som igjen kan resultere i kvelning eller fordøyelsesvansker.

FNs miljøstatusrapport (UN Environment, 2019) og Klima- og miljødepartementets artikkel (2021) viser at marin forsøpling har sin opprinnelse fra mange ulike aktiviteter og føres med havstrømmene på tvers av landegrensene. De belyser at plast har en særlig negativ innvirkning på det biologiske mangfoldet i havet.

De to utvalgte sakprosabøkene mine tematiserer begge plastforurensning, men der boken *Søppelplasten i havet* kun konsentrerer seg om plastforurensning i havet, så tematiserer boken *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* plastforurensning på både land og i havet. Dette gjør begge bøkene aktuell i forhold til FNs bærekraftsmål 14, Livet i havet, som handler om å bevare livet i havet gjennom å redusere havforurensning (FN-sambandet, 2021e). I tillegg er bøkene aktuell overfor læreplanen, og det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling.

1.3 Problemstilling og formål

Som sagt regnes plast som et av de største miljøproblemene i verden, som i særlig grad påvirker det biologiske mangfoldet i havet på en negativ måte. Sakprosalitteraturen har potensiale til å formidle kunnskap om plastforurensning og bidra til danning av miljøbevissthet. Formålet med mitt masterprosjekt er å undersøke hvordan nyere nordisk sakprosa for barn og unge framstiller plast som en miljøutfordring. Prosjektet vil ha overføringsverdi til hvordan man kan lese og undersøke sakprosa bildebøker i skolen, og kan bidra til litteraturdidaktisk arbeid med de to bøkene.

Problemstillingen er:

*Hvordan framstilles plastforurensning i *Søppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*?*

For å få svar på problemstillingen, har jeg utviklet to forskningsspørsmål som utgjør oppgavens to delstudier. I den første delen utforsker jeg sakprosa som sjanger, mens jeg i den andre delen har en økokritisk analyse av bøkene. I forlengelse av de sjangerteoretiske og økokritiske perspektivene nærleser jeg *Søppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*. Til sammen skal de to forskningsspørsmålene bidra til å belyse strategier, analytiske verktøy og ulike perspektiver på sakprosa som dannelseselement.

De sjangerteoretiske perspektivene tar utgangspunkt i at sakprosa for barn og unge har noen karakteristiske trekk som skiller den fra andre sjangere. Her er hovedfokuset å se nærmere på enkelte sentrale sjangertrekk, og samtidig studere hvordan kunnskap om plastforurensning presenteres gjennom et samspill av bilder og tekst. Formålet med delstudie 1 er å utforske sakprosa som sjanger, og hvilke virkemidler som kommer til uttrykk for å formidle kunnskap om plastforurensning til barn og unge.

Forskningsspørsmålet som prosjektets første del vil svare på er:

Hvordan framstilles fagstoff om plastforurensning gjennom bildeillustrasjoner og verbaltekst?

I den andre delen av prosjektet vil jeg svare på følgende forskningsspørsmål:

Hvordan framstilles forholdet mellom naturen og mennesker i relasjon til plastproblematikken?

Som nevnt i innledningen, kan litteraturen lære barn og unge om at levende organismer påvirkes av levende og ikke-levende faktorer i miljøet. Antropocen kan oversettes til «menneskenes tidsalder» og er foreslått som navnet på en ny geologisk tidsepoke, der menneskeheten setter varige avtrykk på jordens klima og økologi (Hofstad & Liebe Delsett). Økokritikk er en av de samfunnsorienterte litteraturteoretiske tilnærmingene, der en forsøker å finne ut av hvilket bilde av samfunnet en finner i teksten, spesielt maktforholdet i samfunnet (Skarðhamar, 2011, s. 65). Økokritiske studier av nyere nordisk barne- og ungdomslitteratur er opptatt av å undersøke litteraturens framstillinger av forhold mellom mennesker, natur og dyr (Eriksdatter, 2021, s. 4-5). Oppgavens andre del vil bygge på økokritikk som litteraturteoretisk retning. Formålet er å se nærmere på framstillingen av det gjensidige forholdet mellom naturen og mennesket som presenteres i bøkene, i sammenheng med miljøproblemet plast.

1.4 Metode og oppbygging

Mitt masterprosjekt er en sammenlignende litterær analyse med nærlesing som metode. Studien i sin helhet krever bruk av ulike teoretiske perspektiver for å få svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene som jeg presenterer i kapittel 1.3. Når jeg nærleser de to bøkene, vil jeg studere dem grundig for å kunne beskrive, forklare og forstå dem ut ifra den valgte teorien.

Masteroppgaven består av fem kapitler. Etter innledningskapittelet følger et teorikapittel (kapittel 2) som redegjør de sjangerteoretiske kjennetegnene på sakprosa for barn- og unge, samt hvordan sjangeren er under utvikling, spesielt gjennom sakprosabildebøker. I tillegg til at det er ulike måter å forstå sakprosa på som sjanger, så er det også ulike måter å forstå de ulike modalitetene på som benyttes i de barnelitterære sakprosabøkene. For å kunne gjøre rede for samspillet mellom tekst og bilder i sakprosaen, forholder jeg meg til bildebokteori, representert ved Nikolajeva og Scott (2013) og Hallbergs ikonotekstbegrep (1982). Deretter presenterer jeg teori til ulike bildetyper gjennom teorien til Weidenmann (1994), og ulike teksttyper representert ved Herman (2008). Et eget fokusområde i min analyse vil være hvordan kunnskap om plastforurensning formidles gjennom bøkens for-, bakside og

innsidepermer. Her forholder jeg meg til Genettes (1997) paratekstteori, for å gjøre rede for det teoretiske ved bøkene for, -bak- og innsidepermer.

I delkapittelet om økokritikk gjør jeg rede for overordnede perspektiver på det økokritiske litteraturfeltet i møte med barne- og ungdomslitteratur, og trekker spesielt fram de antropocene utfordringene. Her er teorien presentert gjennom blant annet Glotfelty (1996), Massey og Bradford (2011), samt Kramshøj Flinker (2021).

I kapittel 3 presenteres mine analyser av bøkene *Søppelplasten i havet* av Kirsti Blom og Geir Wing Gabrielsen, og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* av Ruth Owen.

I kapittel 4, besvarer jeg forskningsspørsmålene og presenterer mine funn. Jeg ser på framstillingen av plastforurensning i de to bøkene i forhold til hverandre, og diskuterer funnene i lys av den teoretiske redegjørelsen i kapittel 2 og nærlesingene i kapittel 3.

I kapittel 5 har jeg en oppsummering av masteroppgaven.

2. Teori

2.1 Sakprosa

2.1.1 Sakprosa som sjanger

Definisjonen på sakprosa for barn og unge er langt fra ensidig. Forskere på barne- og ungdomslitteratur benytter ulike begreper og definisjoner på det som regnes som sakprosalitteratur for barn- og unge. Selv om det benyttes ulike begreper, så gir de ulike definisjonene samlet sett en detaljert beskrivelse av kjennetegn på sjangeren sakprosa.

Tone Birkeland, Gunvor Risa, og Karin Beate Vold, forfatterne av *Norsk barnelitteraturhistorie* (2018) skriver om fagbok som er en underkategori av sakprosa. De skriver at fagboken for barn står friere i valg av tilnæringsmåter enn læreboken, og skiller seg ved å popularisere emne og fagstoff. I deres definisjon er denne type bøker: «ofte rikt illustrert, nytter gjerne rammeforteljing og fiktive personer og går ikkje av vegen for å

involvere lesaren i dei faglege spørsmåla stoffet reiser» (s. 485). De fremhever i tillegg at fagbøker for barn stadig oftere kombinerer ulike skrive- og ordensmåter. I en og samme tekst kan det være ulike tekstelementer som utgreiing, skildring, fortelling, forklaring, argumentasjon og resonnement. Fagstoffet kan også få en poetisk funksjon, ved å benytte skjønnlitterære virkemidler som gjentakelse, sammenligning, kontraster og rim. De mener det er blitt større bevissthet rundt hvor viktig bakgrunn og kontekst er for å tilegne seg kunnskap, og at forfattere derfor har et bevisst forhold til formidling. For at bøker skal kunne engasjere, må kunnskapen formidles gjennom en bevisst retorisk form. Det kan være å kombinere faktaformidling med fiksjon, og Birkeland et al. mener at nettopp denne kombinasjonen bidrar til å myke opp sjangergrenser og gjør det mulig å nærme seg kunnskapen med et større språklig register enn det rent saklige (s. 498-499, 519). Leseren kan også bli direkte involvert gjennom at forfatterne benytter uttrykk som «tenk deg», «nå tror du kanskje», «som du forstår» og «visste du at» (s. 508). Denne strategien oppfordrer leseren til å være en engasjert medskaper i møte med teksten. På linje med Sanders (2018) mener de at sakprosa ikke gir et entydig svar, noe som kommer til uttrykk ved at forfatterne benytter en personlig og engasjert stemme, både om det de vet og om det de tviler på eller stiller seg spørrende til (s. 519). I likhet med Goga (2021b) undersøker Birkeland et al. (2018) ulike sakprosabøker som handler om klimaendringer, og begge finner at bøkene ansvarliggjør leseren, og at de benytter illustrasjoner for å konkretiserer og visualisere (s. 508). Birkeland et als. (2018) beskrivelse av sakprosabøker for barn er et viktig perspektiv i min nærlesing, i og med at *Søppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* bruker ulike tekstelementer når de forklarer plastforurensning, og benytter ulike strategier for å involvere og engasjere leseren i plastdebatten.

I likhet med Birkeland, Risa og Vold (2018) vektlegger den danske litteraturforskeren Anna Karlskov Skyggebjerg (2012) hvordan sakprosabøkene formidler til barnelesere. Skyggebjerg (2012) bruker begrepet *billedfagbogen* om sakprosa som er tilegnet for barn. Hun definerer det som «en bog i stort eller lille billedbogsformat, hvor illustrationer (det være sig fotografier, tegninger og/eller figurer) spiller en afgørende rolle i formidlingen af en sag eller et emne» (s. 83). Hun skriver at fagbøker generelt er kjennetegnet med å ha en opplysende funksjon, og er dermed i utgangspunktet didaktiske, men at de også kan gi innlevelse og engasjement hos leseren. Sakprosabildebøkene låner gjerne noen virkemidler fra skjønnlitteratur, som fiktive personer eller karakterer, poetisk språk og innlagte fortellinger (s.

88), og når de bruker kunstneriske grep med både fiksjon og fakta regnes de som en hybrid mellom skjønnlitteratur og sakprosa.

Peggy Heeks, Margaret Mallett og Nikola von Merveldt er litteraturforskere som benytter begrepet *information book/text* om sakprosa. Heeks (2005) fremhever formålet med denne type bøker: «information books have set out to present facts about a specific subject» (s. 429). Mallett (2004) mener *information texts* er de som «whose main intention is to impart knowledge and ideas» (s. 622). Merveldt (2018) tilføyer at «informational books distinguish themselves from textbooks and scholarly books by their desire to amuse, entertain, and inspire their readers – they popularize knowledge to make it accessible» (s. 232).

Bettina Kümmerling-Meibauer og Jörg Meibauer (2021) mener imidlertid at begrepet *informational picturebooks* gir en falsk antydning om at narrative bildebøker ikke inneholder informasjon, og velger derfor å bruke begrepet *descriptive picturebooks*, fordi «description (as opposed to narration) is at the core of the picturebooks under investigation» (s. 189).

Oppsummert kan sakprosa defineres som en bok med det formål å formidle informasjon om en sak eller et emne. Når bøkene er rettet mot barn, benyttes illustrasjoner og gjerne skjønnlitterære virkemidler for å gi leseren innlevelse og engasjement. I oppgaven vil jeg bruke begrepet sakprosa, fordi intensjonen med bøkene er å formidle sannferdig informasjon om plastforurensing. Siden Blom og Gabrielsen og Owen benytter en eller flere illustrasjoner på hver side i kunnskapsformidlingen, kan bøkene regnes som en type sakprosabildebok. Derfor vil jeg også bruke begrepet sakprosabildebok.

I boken *Møter med barnelitteratur : introduksjon for lærere* er Anne Løvland (2022) en av dem som bidrar i norsk sammenheng med forskning om sakprosalitteratur for barn og unge. I kapittelet «Sakprosa for barn», er hun opptatt av sakprosaens oppgave med å formidle virkelig informasjon, og at ulike fagtradisjoner framstiller virkeligheten på ulike måter: «Det vil alltid vere ei framstilling der nokon har gjort val som påverkar korle vi som lesarar oppfattar det verkelege fenomenet.» (s. 227). Tekster som handler om fenomen fra det naturvitenskapelige feltet, forsøker å skape troverdighet gjennom et samsvar mellom påstandene og noe som finnes i den virkelige verden. Ved å appellere til leserens sanser, kan man forhindre å bryte kontrakten med leseren. I framstillingen er det vanlig å benytte språket til å klassifisere et fenomen i hovedkategori og ulike underkategorier, samtidig som det forklares hvorfor det er

slik (s. 229). Når det ikke er mulig for leseren å oppleve et samsvar med virkeligheten, benyttes ofte kilder som bevis på at noe er sant, eller ved at leseren selv kan følge en oppskrift og oppleve et fenomen selv. I tillegg kan den subjektive sannheten som ikke kan observeres eller måles med instrument, ha verdi i form av at det er noe en kan finne fram til gjennom å tolke ulike opplysninger i lys av hverandre. Det er gjerne filosofiske spørsmål som en skal finne svar på, men Løvland mener at hva leseren har grunn til oppfatte som virkelig, henger sammen med hvilke spørsmål som blir stilt, og hvilke sannhetsverdi som finnes på det aktuelle fagfeltet (s. 230). Løvland- (2022) er derimot bekymret for at de skjønnlitterære virkemidlene som benyttes i dagens sakprosa for barn, kan så tvil hos barneleseren om bøkens sannhetsverdi (s. 227). I tillegg diskuterer hun kombinasjonen av fotografier og illustrasjoner, der illustrasjonene, etter hennes mening, appellerer mer til fantasien hos barn, mens fotografiene dokumenterer. Dette er interessante perspektiver som jeg vil ta med i analysen, siden *Sjøppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* vektlegger en estetisk formidling hovedsakelig gjennom fotografier.

En av de få som har bidratt med en teoretisk tilnærming til sakprosa for barn og unge er Joe Sutcliff Sanders med boken *A literature of questions. Nonfiction for the critical child* (2018). Ifølge Sanders (2018) er hovedoppfatningen for de fleste voksne at sakprosa er en type autoritativ litteratur hvor barn kan finne objektivitet, fakta og kunnskap om verden på en sannferdig måte, i motsetning til diskutabel, reviderbar og åpen. Selv mener han at det ikke nødvendigvis bør være slik- «nonfiction doesn't have to be a literature of facts; indeed, it shouldn't be» (s. 34). Sanders tar til orde for “critical engagement”: «Critical engagement is characterised by a sharing of authority between reader and text, allowing for a form of active dialogue between text and reader rather than the reader's passive receipt of information from the authoritative text» (s. 13). Han fokuserer dermed på at barnelitterær sakprosa er mer eller mindre åpen for dialog med leseren (s. 18), og understreker at sakprosattekster er ikke forpliktet til å gi ferdig kunnskap, men heller «becomes a place where experiments happen» (s. 41). Sanders forsøker å endre sakprosaen fra en “literature of authority” to a “literature of questions” (s. 34). Han viser til flere strategier som benyttes for å skape et kritisk engasjement hos leseren, deriblant formuleringer («heges») som *perhaps, it seems, to a certain extent*, som indikerer til leseren om at referanseinformasjonen kanskje ikke er helt pålitelig. Han mener også at fotografier har et enormt potensiale til kritisk engasjement, fordi de i seg selv ikke kan forklare noe, men at de presenterer bevis som inviterer til tolkning gjennom spekulasjoner og fantasi (s. 133). Ved å ikke gi et endelig svar, men heller invitere leserne til å stille spørsmål

ved allmenn kunnskap, åpner sakprosaen for tvil, dialog og revisjon og oppmuntrer barn på den måten til å tenke kritisk om verden (s. 13). Sanders bidrag er interessant for min studie, spesielt hans perspektiv på hvordan sakprosa inviterer barneleseren til å bli en aktiv medskaper i møte med teksten, og på fotografienes rolle i å skape et kritisk engasjement hos leseren. Begge bøkene i mitt prosjekt benytter fotografier for å skape engasjement hos leseren, men Owen inviterer i særlig grad til en medskapende leser i møte med plastproblematikken.

Et annet relevant bidrag innenfor sakprosalitteratur for barn og unge, er Nikola von Merveldts kapittel «Informational Picturebooks» i boken *The Routledge companion to picturebooks* (2018). Merveldt forklarer at «information(al) books», som hun kaller dem, “go far beyond facts, readily available elsewhere, to awaken curiosity, inspire awe and nurture community” (s. 232). Hun mener at moderne sakprosa for barn representerer et stort mangfold av sjangre, inntar ulike former og medier og er “visually conceptualized rather than textually” (s. 235). De er for det meste multimodale tekster, som betyr at teksten bruker flere modaliteter, bilde og ord, når de presenterer kunnskap for å gi mening. I likhet med *Skyggebjerg* (2012), viser hun til bøkens hybride karakter, der de kombinerer informative og narrative elementer, noe som skaper undring og utfordrer leseren til å fortolke (s. 232). Merveldt slår fast at paratekstuell informasjon, altså det som presenterer boken, har en sterk tilstedeværelse i denne type bøker, fordi de definerer sakprosa som informativ: «(...) establish the information character of the book, confirm the factuality and accuracy of the information presented in what seems a fictional guise, and build authorial credibility» (s. 241).

Merveldt (2018) er en av de barnelitterære forskerne som har belyst nyere trender i informativ litteratur for barn. Fra begynnelsen av 1990-tallet har det skjedd en endring innenfor karakteristikken av sakprosa-bøker for barn, noe Merveldt kaller et «pictorial turn» (s. 231). Mens tradisjonelle informative bøker hovedsakelig bestod av tekst, med bilder som illustrasjoner, har nyere informative bøker et endret forhold mellom tekst og bilde. Den nye trenden i nyere informative bøker, er nettopp det motsatte, der det er en økning av visuelt materiale hvor bilder kommuniserer informasjon, og der teksten har en forklarende funksjon i form av etiketter. Bildene i nyere informative sakprosa-bildebøker «(...) set the tone, or interact with the text to produce a multilayered message open to interpretation instead of telling the one, supposedly objective truth» (s. 235). Den nye tendensen i sakprosalitteratur har igjen endret forståelsen av hvordan kunnskap er organisert, forstått og kommunisert, men også grunnen til at nyere informative bildebøker for barn regnes som nyskapende og

banebrytende (s. 233). Slik som Sanders (2018) og Birkeland et al. (2018), mener hun at nyere sakprosalitteraturen for barn og unge presenterer ikke én sannhet, men åpner opp for ulike tolkninger. I følge henne er de både «(...) complex, playful, and innovative – and thus worthy of critical attention – as the narrative picturebooks» (s. 234). Merveldts perspektiv om at paratekstuell informasjon definerer sakprosaen som informativ, er relevant for min oppgave siden jeg undersøker en del av parateksten, altså periteksten. Perspektivet om at nyere sakprosabøker har et eget samspill mellom bilder og tekst, er også interessant for min oppgave.

I 2019 ble det i Norge avholdt den 7. internasjonale konferanse for the European Network of Picturebook Research, der fokuset var verbale og visuelle strategier i sakprosalitebøker (s. 2). Som et resultat av dette kom boken *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks : theoretical and analytical approaches* (Goga, Iversen, et al., 2021). I introduksjonskapittelet poengteres det at det har vært gjort få kritiske, teoretiske og analytiske studier på sakprosa for barn og ungdom, spesielt sakprosalitebøker. Forfatterne går så langt som å hevde at noe av skylden for den manglende forskningen av sakprosabøker for barn, kan legges på Maria Nikolajeva og Carole Scott (2006), fordi de har hatt stor innflytelse når de har ekskludert sakprosaens verbale og visuelle strategier innenfor barnelitteraturbegrepet:

[s]ince we are interested in the way words and pictures collaborate in telling stories, we will concentrate on narratives, leaving aside, for instance, picture dictionaries, illustrated poems, the many nonfiction books with pictures, and other kinds of illustrated books, which demand special attention. (s. 26)

Ifølge Goga, Iversen et al. (s. 1) er det problematiske med dette, at denne opplistingen indirekte foreslår at sakprosalitebøker ikke har narrative innslag. Til tross for dette, har det i de siste årene vært en økende interesse for studien av sakprosabøker, noe som kan skyldes «the need to foster critical literacy to confront misinformation, given the expanding uncertainty about which sources to trust when historical events, social analysis, biographical information, or visual documentation are presented» (s. 2).

Den nye tendensen i sakprosalitteratur for barn- og unge, kan vi også se i bøkene jeg skal nærlese. Siden bøkene kan regnes som en type sakprosalitebok, vil jeg i det neste delkapittelet trekke fram teori fra Grilli (2020b) som spesifikt konsentrerer seg om tendenser i nyere sakprosalitebøker.

2.1.2 Nye tendenser i sakprosalitteratur for barn- og unge

Boken *Non-fiction picturebooks : Sharing Knowledge as an Aesthetic Experience* (2020a), er et viktig bidrag innenfor studiet av sakprosabildebøker for barn og unge. Boken består av essay fra ulike barnelitterære forskere, og belyser noe av dagens forskning på sakprosabildebøker på et internasjonalt nivå. I introduksjonskapittelet poengterer den italienske litteraturforskeren Giorgia Grilli (2020) at utgivelser av sakprosa-bøker for barn har økt betraktelig over hele verden, spesielt siden 2010, i tillegg til at bøkene karakter har forvandlet seg fullstendig sammenlignet med fortidens tradisjonelle barnelæringsbøker. De utgis gjerne som bildebøker, ofte i stort format og benytter en rekke originale, overraskende og tidligere utenkelige måter til å presentere verden på, spesielt oppnådd ved hjelp av visualisering:

The images of the new non-fiction picturebooks are not only striking; they are often the dominant feature. And they have their own way of describing the world: a complementary, alternative, less direct, more elusive, and of course more “figurative” way than the written text. (s. 11)

De nye sakprosabildebøker har en multimedial kommunikasjonsform, som krever en kompleks respons fra leserens side, og i likhet med Sanders (2018) mener hun at bøkene åpner for dialog med leseren. I mange nye sakprosabildebøker presenteres verden gjennom illustrasjoner som har en bevisst kunstnerisk tilnærming, som et resultat av et subjektivt syn (s. 11-12). Til tross for det, gir de informasjon om verden på en «ydmyk» måte, og virker å være klar over at de kun presenterer en idé om verden, som hele tiden kan revideres. De viser en ny tilnærming innen faglitterære bøker for barn, ved å invitere leseren til å stille spørsmål, selv ved det som anses som kjent fra den virkelige verden. Som en nødvendig del av læringsprosessen forsøker spesielt sakprosabildebøker å utløse en intellektuell, men også emosjonell, affektiv og estetisk reaksjon hos barn (s. 14). De nye sakprosabildebøkene er ofte hybride, fordi de kombinerer skjønnlitterære virkemidler med informasjonsformidling, og er aktuell å benytte som tverrfaglige produkter (s. 12-13). I kapittelet *Re-enchanting the World. The New Non-fiction Picturebook* (2020b), beskriver Grilli (2020b) den nye sakprosabildeboken på følgende måte:

(...) the new non-fiction picturebooks deliberately set out to communicate factual information about the real world by means of an experimental search for beauty that triggers the child's aesthetic sense. (...) the intention of these new-style learning books is not to present the real world in a neutral, objective, and impartial fashion but rather to convey a particular, partisan "vision" delivered in a clearly personal "style". (s. 18)

Med andre ord mener Grilli at nyere sakprosa bruker retoriske grep for å overbevise leseren. Hovedfokuset er å gi kunnskap om den virkelige verden gjennom tekst og bilder, men hovedsakelig gjennom en subjektiv, visuell framstilling. De nye sakprosabildebøkene har potensiale til å stimulere leserens to hjernehalvdeler samtidig, der den venstre er dedikert til skriftspråk, analytiske ferdigheter, abstrakte tanker, evnene til å anvende fornuft og kategorisere, og den høyre er dedikert til visuelle stimuli og følelser, tiltrukket av det uventede, ukjente og uklare (s. 19). For at vi ikke skal bli likegyldig til naturen og planeten vår, er det, ifølge Grilli, ikke tilstrekkelig med en objektiv beskrivelse av verden, men vi er avhengig av å få trigget våre sanser på en måte som gjør at vi kan « see » it in a way that also involves emotions, sentiment, affect, awe, marvel, and enchantment – and also at times fear, terror and dismay.» (s. 19). Følelsene er nøkkelen for vår forståelse av den virkelige verden (s. 22), noe som stimuleres av mektige bilder, farger, former, forskjellige materialer og illustrative stiler (s. 26). Og det nyskapende med de nye sakprosabildebøkene, er at de både formidler kunnskap verbalt, men også underholder gjennom en personlig, visuell presentasjon som vekker leserens følelser. De mektige bildene stimulerer barns kritiske og estetiske sans, og oppmuntrer til et sterkt engasjement hos leseren gjennom komposisjon, bruk av farger og grafiske tegn, som igjen åpner opp for fortolkninger ved objektiviteten til den informative teksten (s. 18). Dette gjør at leseren kan forstå verden på en dypere, mer intim måte, noe vi kan kalle « vår egen » (s. 19). De nye sakprosa-bøkene benytter dermed en ny metode når de presenterer de virkelige verden, som ikke legger opp til en mekanisk memorering av andre folks forståelse, men formidler kunnskap gjennom å være kreative og indirekte. « (...) they demand the reader to be intuitive, pick up on the many inferences, make inter-intra- and extra-textual connections, drawing what can only be open-ended conclusions that may well need revision.» (s. 28). De nye sakprosabildebøkene har dermed potensiale til å aktivere leserens to hjernehalvdeler på samme tid, fordi de benytte både verbale og visuelle koder. Grilli mener at i denne tid, som preges av at menneskene raskt ødelegger vår egen planet, fordi det moderne mennesket ikke evner å ha empati og identifikasjon med verden, men oppfatter den kun som noe « out there », kan de nye sakprosabildebøkene hjelpe barn til å tilegne seg en annen

følsomhet for verden, gjennom å vekke deres følelser og engasjement med verden, og få en følelse av at de er en del av verden (s. 31). Dette er i tråd med Massey og Bradford (2011) perspektiv om at litteraturen kan påvirke barns forståelse av nåtidens miljø- og klimaendringer.

Grilli (2020b, s. 20) skriver følgende om ulike typer kunnskap:

There is the exact, positive and experimental knowledge of scientific investigation of our world. But there is also knowledge that springs from our intuitive awareness and profound moments of enlightenment received through art, literature, and poetry as well as understanding derived from physical and emotional contact with our world. (s. 20)

Den vitenskapelige kunnskapen, og vår intuitive bevissthet om verden som blant annet kan erverves gjennom litteratur, er begge nødvendige for at vi skal føle oss som en del av verden. Den nye generasjonen med sakprosabildebøker presenterer ofte en struktur, hvor de er eksepsjonelt kreative, indirekte og ikke-lineær i konstruksjon (s. 28).

Grilli (s. 12) skriver at vi trenger å forstå karakteristikken og strategiene som de nye sakprosabildebøkene benytter, og at det jobbes med å utvikle analysemodeller i møte med bøkene. I artikkelen *Hvordan kan vi analysere sakprosa for barn og unge?* (2019), presenterer Nina Goga et skjematisk fremstilt analyseverktøy som kan tjene som ramme for analyser av sakprosalitteratur for barn og unge. Modellen har tre innganger. Først får den fram hvordan kunnskapen som blir formidlet til leseren kan ordnes på tre ulike måter; i en lineær (kronologisk), romslig (taksonomisk) eller sirkulær (organisk) form. Deretter viser den hvordan tekst og bilder kan presentere kunnskap gjennom å beskrive, dokumentere, eksemplifisere, gjenfortelle, forklare, utforske eller problematisere informasjonen. Den siste inngangen i modellen viser hvordan kunnskap gjennom tekst og bilder kan møte leseren på. Er leseren en nysgjerrig observatør? Eller samler, organiserer, eller kobler leseren informasjonen i boken? I min analyse vil ta særlig utgangspunkt i den delen av modellen som kan si noe om hvordan bøkens kunnskap om plastforurensning blir presentert gjennom bilder og tekst, samt hvordan de posisjonerer seg i forhold til en barneleser i møte med plastproblematikken.

2.1.3 *Samspillet mellom verbaltekst og bilde*

Kristin Hallberg definerer en bildebok i artikkelen «Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen» (1982) som en bok som består av minst et bilde på hvert oppslag (dobbeltside), og hvor verbaltekst (den skriftlige teksten) og bilde står i et likeverdig forhold, der et fravær av bilder vil medføre at sentral informasjon blir borte. Samspillet som foregår mellom bildene og verbalteksten omtales som ikonotekst, og hun skriver at det er et gjensidig påvirkning mellom verbaltekst og bilde som blir realisert i møte med leseren (s. 165). Leseren er altså med på å skape ikonoteksten selv. Hallberg argumenterer for at ikonotekstbegrepet kan benyttes i forbindelse med analyser av illustrerte bøker, fordi alle illustrerte tekster har en ikonotekst som det kan være interessant å undersøke nærmere:

Ikonotextbegreppet har den fördelen att det inte utgår från något som helst primärförhållande bild/text, utan hänsyftar på den helhet som uppstår vid läsning av bild och text. Härav följer att alla typer av illustrerade texter har en ikonotext som kan vara av intresse vid en analys. (Hallberg, 1982, s. 165)

I sakprosabøkene *Sjøppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* er det bilder på alle sidene, og ikonotekstbegrepet understreker at bildene sammen med verbalteksten utgjør en helhet.

Bildebokteoretikerne Maria Nikolajeva og Carole Scott (2013) utdyper det tette samspillet mellom tekst og bilder i bildebøker, men teorien kan også brukes om sammensatte tekster mer allment. I én og samme bok kan flere av samspillformene opptre, men en form vil ofte dominere mer enn de andre. Når ord og bilder utfyller hverandre, som at bildene gir en mer detaljert informasjon og utdyper verbalteksten, er det en «utdypende bildebok». Når tekst og bilder er gjensidig avhengig av hverandre og gjensidig utvider informasjonen som blir formidlet, har vi en «utvidende bildebok». Eksempelvis kan bildene sier mer og noe annet enn teksten, og kan utfordre leseren til å tenke videre (s. 12).

Bettina Kümmerling-Meibauer og Jörg Meibauer har i artikkelen «How descriptive picturebooks engaged children in knowledge about coal, oil, and gas» (2021), analysert ulike beskrivende bildebøker, og fokuserer på hvordan informasjon er formidlet i sakprosa til barn gjennom et samspill av verbale og visuelle strategier. I analysen finner de at tekst og bilder ofte utfyller hverandre i informerende bildebøker, der illustrasjonene visualiserer betydningen av tekstinformasjonen, mens teksten beskriver og forklarer hva som kan sees i illustrasjonene.

Denne observasjonen stemmer overens med kategorien «utdypende bildebok», beskrevet av Maria Nikolajeva og Carole Scott (2013), og Hallbergs (1982) ikonotekstbegrep. I artikkelen forklares de visuelle strategiene gjennom teorien til Bernd Weidenmann (1994), og de verbale strategiene forklares gjennom teorien til David Herman (2008). Jeg skal derfor videre kort gå inn på deres teori, i og med at teorien deres er viktig i oppgavens analysedel. I analysen vil jeg henwise til utvalgte deler av bøkene for deretter å beskrive hvilken type teksttype eller bildetype dette er, for å forklare hvilken spesifikk strategi boken benytter akkurat her, og antyde virkningen av det.

Bernd Weidenmann (1994) forklarer at i bøker kan man finne bilder som enten er informerende, artistisk eller underholdende (referert i Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021, s. 3). I beskrivende bildebøker kan alle disse variantene forekomme, men det som dominerer mest er de informerende bildene (s. 4). Informerende bilder kan igjen deles inn i undergruppene representative (realistiske) bilder og logiske bilder, og Kümmerling-Meibauer og Meibauer mener at her kan vi også legge inn kart som en av undergruppene (s. 4). Representative bilder refererer til alle bilder som skildrer noe, for eksempel en person, en ting eller en hendelse. Logiske bilder omfatter alle typer diagrammer som står i et ikoniske forhold til aspekter av virkeligheten. Ofte visualiserer de kvalitative og kvantitative aspekter. Kart representerer en del av verden samtidig som den har logiske egenskaper.

Maria Nikolajeva mener at spesielt bilder er særlig velegnet til å framprovosere emosjonelle reaksjoner hos barn, fordi barn oppfatter bildene raskere enn verbalteksten og på grunn av dette aktiverer de i større grad emosjonelle responser (2018, s. 116).

Denne teorien antyder dermed at illustrasjonene i *Sjøppelplasten i havet* og (2016) og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* (2018), øker forståelsen for det som blir fortalt i verbalteksten, og at de har potensiale til å framprovosere emosjonelle reaksjoner hos barneleseren.

Når det gjelder teksten, så forklarer David Herman (2008) at vi kan finne tre ulike teksttyper; fortellende (narration), beskrivende (description), og forklarende (explanation). I informerende bøker har beskrivende og forklarende teksttyper et likeverdig forhold, mens den fortellende teksttypen er mindre dominant og fungerer som et supplement eller en utvidelse av den beskrivende teksttypen (Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021, s. 196). Den forklarende teksttypen gir svar på spørsmål av typen hvorfor og hvordan. I enhver forklarende tekst er det en forutsetning å også ha med beskrivende tekst, som kan forklare egenskaper

eller handlinger, og dermed gir kunnskap (s. 194). Den fortellende teksten kan benyttes til å introdusere et emne gjennom en karakter, eller til å forklare noe gjennom en karakter. Ved å kombinerer de ulike teksttypene, blir informasjon forståelig for barn (s. 195). Kümmerling-Meibauer og Meibauer mener at variasjonen av ulike teksttyper har flere funksjoner:

It introduces a sense of variety in order to entertain the reader and to avoid the impression of boredom, which may happen when a text merely consists of descriptive and/or explanatory passages. In addition, this variation may entice the reader's curiosity, since she is invited to empathize with the characters introduced (...) that belong to the text type of narration. (Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021, s. 196)

Skyggebjerg skriver om sakprosaldebokens generelle funksjon, der den både kan gi innlevelse, empati, engasjement, og bidra til «(...) en utvidet omverdensforståelse» (2012, s. 94). Hun mener at spesielt narrative innslag er velegnet til høytlesing i undervisning (s. 93).

Teorien viser at sakprosa-bøkene for barn kombinerer ulike teksttyper, for å både underholde, vekke nysgjerrighet og formidle kunnskap om et emne. I det neste delkapittelet vil jeg forklare teoretiske perspektiver rettet mot hvordan bøkens for- bak,- og innsidepermer kan formidle kunnskap til leseren gjennom et samspill av verbaltekst og bilde.

2.1.4 Formidling gjennom peritekster

Paratekst er all tekst i ei bok som ikke er en del av hovedteksten, men som ligger utenfor, før og etter selve teksten. Gérard Genette (1997) definerer paratekst som forhold som : « (...) enables a text to become a book and to be offered as such to its readers and, more generally, to the public» (s. 1). Parateksten har som oppgave å presentere, omkrans og utvide den egentlige teksten, og skaper forforståelse, motivasjon og større kompleksitet i lesingene våre, samt har betydning for hvordan teksten blir lest (Mjør, 2010, s. 12). Genette deler paratekstbegrepet inn i to hovedkomponenter: epitekster og peritekster. Epitekster er element utenfor det fysiske verket som bokomtaler og anmeldelser (s. 5), mens peritekster er verkets fysiske rammer som tittel, undertittel, forfatternavn, bokformat, illustrasjoner, forord og baksidetekst (s. 17, 405), og har relevans for forståelsen av verkets sjanger. Jeg skal videre konsentrere meg om peritekstene.

Nikolajeva og Scott (2013) knytter peritekstbegrepet til bildeboken, og forteller at tittel og forsidebilde forteller leseren hva boken handler om (s. 242). Dersom forsidebildet også er representert inni boken, signaliserer den hva forfatteren mener er spesielt viktig (s. 245). Det er dermed sannsynlig at sakprosabøker har en tittel og et forsidebilde som forteller leseren hva bøkene handler om, og hva forfatterne vektlegger. Baksidens utforming kan også påvirke hvordan bokens innhold oppfattes (s. 247). Det kan være at baksideteksten appellerer til leserens nysgjerrighet, og at den viser objekter som ellers ikke blir vist inni bildeboken.

Når det gjelder barnelitterær sakprosa, så er Merveldt (2018) opptatt av at det er nettopp periteksten som definerer boken som informativ og fastslår forfatterens troverdighet og nøyaktighet av innholdet gjennom forfatterens biografi og bibliografiske referanser (2018, s. 235-241). Heeks (2005) mener det er essensielt med en innholdsfortegnelse eller en indeks for å tilby en tydelig guide til bokens innhold og for å hjelpe leseren til å finne spesifikk informasjon (s. 431); det kan være ordlister og kart for å klargjøre og organisere informasjon. Ifølge Sanders (2018, s. 107–132) er det særegne for nyere sakprosattekster for barn, at bøkens peritekster oppmuntrer til en kritisk leser.

Peritekster omfatter dermed tekst og bilder som er plassert rundt bokens hoveddel. Når jeg nærleser periteksten til de to sakprosabøkene, vil jeg studere hvordan leseren blir introdusert for plastproblematikken, på hvilken måte forfatterne klargjør og organiserer bokens innhold. Det er også interessant å undersøke om peritekstene oppmuntrer til en kritisk leser, som Sanders (2018) mener er et kjennetegn i nyere sakprosabøker for barn.

2.1.5 Oppsummering sakprosa

Nyere sakprosabildebøker for barn- og unge formidler sannferdig kunnskap om verden, hovedsakelig gjennom en visuell framstilling. De teoretiske perspektivene belyser hvordan ulike verbale og visuelle strategier benyttes for å underholde og formidle kunnskap om et emne. Målet i nyere sakprosabildebøker er ikke å presentere verden på en objektiv og nøytral måte, men framstille den på en måte som trigger lesernes følelser og åpner opp for fortolkninger. Bøkens peritekster er med på å definere sakprosaen som informativ, og gir leseren en guide til bokens innhold.

I den første delen av analysen studerer jeg: *Hvordan framstilles fagstoff om plastforurensning gjennom bildeillustrasjoner og verbaltekst?* I nærlesingen vil jeg bygge på de teoretiske perspektivene for å undersøke sjangertrekk fra sakprosaen, og fremheve spesifikke virkemidler som den enkelte bok benytter for å gi barnelesere innlevelse og engasjement i miljøproblemet plast.

2.2 Økokritikk

I den andre delen av oppgaven, gjennom forskningsspørsmål to; *Hvordan framstilles forholdet mellom naturen og mennesker i relasjon til plastproblematikken?* studerer jeg bøkene gjennom et økokritisk blikk.

Utviklingen av økokritikk henger tett sammen med den amerikanske miljøbevegelsen som oppstod på 1960-tallet i USA. Den amerikanske biologen Rachel Carson skrev da boken *Silent Spring* (1962) om hvordan sprøytemiddelet DDT medførte en økologisk katastrofe på miljøet i en landsby. Boken skapte sterke reaksjoner hos vanlige folk, som protesterte mot sprøytemiddelet, og som til slutt medførte at DDT ble sterkere regulert. Boken til Carson regnes som en av stiftelsestekstene til miljøbevegelsen, og på begynnelsen av 1900-tallet ble økokritikk etablert som institusjonalisert forskningsfelt (Garrard, 2012, s. 1). Innenfor litteraturvitenskapen undersøker retningen hvordan miljøet blir tematisert i litteratur.

Cheryll Glotfelty definerer økokritikk som: «ecocriticism is the study of the relationship between literature and the physical environment (1996, s. xviii)». Glotfelty påpeker at «ecocriticism takes an earth-centered approach to literary studies» (1996, s. xviii).

En annen mye brukt definisjon på økokritikk, er Greg Garrards: «the study of the relationships between the human and the non-human, throughout cultural history and entailing critical analysis of the term 'human' itself» (2012, s. 5). Ifølge Garrards introduserende verk *Ecocriticism* (2012) har økokritikere interesse for å analysere retoriske mønstre og visuelle avbildninger av eksempelvis pastorale landskaper, ødemarker, apokalypse, forurensing, tørke, dyr og jordkloden (s. i). Det finnes altså flere økokritiske retninger, avhengig av hva som er det spesifikke studieobjektet. Garrard mener at økokritikken fra starten av har hatt en pedagogisk agenda i den forstand at en vil at leseren skal lære noe.

2.2.1 Økokritikk og pedagogikk

Det finnes etter hvert flere studier som analyserer barne- og ungdomslitteratur i et økokritisk perspektiv.

Massey og Bradford (2011) har rettet oppmerksomhet mot barnelitteraturens potensial for å danne barn til miljøbevisste medborgere (eco-citizenship). Massey og Bradfords definisjon av miljøbevisste medborgere innebærer en innsikt i sammenhengen mellom det lokale og det globale samt, en motivasjon for å handle og ta ansvar for natur og miljø, altså å engasjere seg for en bærekraftig utvikling både lokalt og globalt. Massey og Bradford mener at måten naturen er representert på for barne- og unge i litterære tekster, kan påvirke måten unge mennesker forstår og takler de miljøutfordringene og bekymringene i deres umiddelbare omgivelser. De mener at tekster som primært tematiserer miljøutfordringer kan vekke vår medfølelse, også for dyr og planter. Sakprosa kan dermed være en type litterær tekst som kan påvirke barn og unges forståelse av miljøutfordringer i deres nærliggende omgivelser.

Prosjektet «Nature in Children's literature and culture» (NaChiLitCul), ble igangsatt i 2013 ved Høgskolen på Vestlandet, og har vært et viktig bidrag til det økokritiske feltet i nordisk sammenheng. I prosjektet undersøker forskningsgruppen «Nature in Children's Literature» (NaChiLit) representasjoner av natur i litteraturen, og utforsker blant annet om-, og eventuelt hvordan disse representasjonene påvirker barn og unges forståelse av miljø- og klimaproblematikk. Forskningsgruppen har gitt ut boken *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (Goga et al. 2018) som er en samling av de økokritiske bidragene fra prosjektet.

I boken *Møter med barnelitteratur : introduksjon for lærere* mener Goga (2022, s. 385) at all type litteratur kan stimulere til bærekraftig utvikling gjennom å studere framstillingen av naturen gjennom verbalspråk, bilder, lyder og kroppsspråk. Goga (2022) og Goga et al. (2018) viser at framstillingen av naturen i litteraturen kan grov deles inn i fire ulike former. Den kan framstilles med en feirende eller problematiserende holdning, eller antroposentrisk, det vil si menneskesentrert, eller økosentrisk, altså et helhetlig økologisk perspektiv. En feirende framstilling har som utgangspunkt at det er en positiv og nær forbindelse mellom naturen og barn, primært basert på Rousseaus syn om at naturen er det beste stedet for barneoppdragelse. Den problematiserende posisjonen tar hensyn til de økende miljøutfordringene og det eskalerende engasjementet for økokritisk tenking av barnelitteratur.

Naturen framstilles som truet eller skremmende på grunn av naturkatastrofer, og er dermed en motsetning til den feirende og idylliske framstillingen. Tekster med et antroposentrisk perspektiv vektlegger naturens nytteverdi for menneskene, og ikke-menneskelige enheter er derfor uten egenverdi. Det motsatte er tekster med et økosentrisk perspektiv, som legger tydeligere vekt på naturens egenverdi, og forsøker å skape oppmerksomhet og refleksjon over begrensningene ved det antropocentriske perspektivet. Her blir dyr, planter og mennesker framstilt som likeverdige former for liv (Goga, 2022, s. 386; N. Goga et al., 2018, s. 12-13).

En økokritisk lesing vil kunne utforske ulike skapningers verdi, og fremme respekt for naturens mangfold. Goga (2022, s. 400) henviser til Gregers Andersen (2014), som mener at litteratur som tematiserer samtidens miljø- og klimautfordringer, har et kritisk og imaginativt potensial. Dens kritiske potensial er at leseren påvirkes til selvransaking og selvkritikk, mens dens imaginative potensial innebærer at den trigger leseren til å bruke fantasien for å se for seg en mulig framtid. Dette er noe jeg vil se nærmere på i analysen.

Også andre barnelitterære forskere mener at litteraturen kan engasjere barn i å bli mer miljøbevisst. Skyggebjerg (2021) er en av dem, og skriver:

Når børnelitterære tekster viser forskjellige naturbilleder og skildrer dyreliv fra diverse synsvinkler, er de med til at engasjere og opfordre deres lesere til at reflektere over verdens tilstand og forestille sig forskjellige framtidsscenarioer for, i og med natur og mennesker. (s. 104)

Da Nordisk Ministerråd etablerte Nordisk Råds barne- og ungdomslitteraturpris i 2013, ble det samtidig startet et prosjekt kalt LØFTET. Under prosjektledelse av Nordisk Råds Litteraturprissekretariat ble prosjektet videreutviklet i årene 2019-2021, der hovedinnsatsen i prosjektet er et årlig tverrfaglig seminar om aktuell nordisk barne- og ungdomslitteratur. I tilknytning til seminarene ble det utgitt en tredelt antologi, som handler om seminarenes temaer og andre relevante emner. Antologien *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (Goga, Eskebæk Larsen, et al., 2021) undersøker hvorvidt og hvordan den voksende miljø- og klimakrise kommer til uttrykk i ny nordisk barne- og ungdomslitteratur (Eriksdatter, 2021, s. 4-5). Denne antologien er et relevant bidrag innenfor studiet av barne- og ungdomslitteratur gjennom et økokritisk perspektiv. Spesielt essayet *Antropocæne udfordringer og perspektiver i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (2021), skrevet av Jens Kramshøj Flinker, har vært til inspirasjon for oppgavens siste

forskningsspørsmål. Her belyses noen utfordringer som litteraturen har når den skal formidle om nåtidens miljøutfordringer til barn og unge.

Navngivingen av vår geologiske tidsepoke antropocen antyder at det ikke finnes noe som heter «urørt natur», uberørt av menneskelig aktivitet. Som mennesker er vi vant til at se på naturen med den menneskelige eksistens som utgangspunkt, men den antropocene tidsepoken reiser et etisk spørsmål ved hvorvidt menneskelige interesser er viktigere enn andre organismers. Kramshøj Flinker diskuterer i essayet hva et begrep som antropocen, som tilhører naturvitenskapen, har å gjøre med barne- og ungdomslitteraturen. Han mener - en hel del, fordi:

Antropocæn rummer nemlig en række implikationer for måden, hvorpå vi traditionelt tænker og beskriver mennesket og naturen. Dermed udfordrer Antropocæn en række faste kulturelle hovedtroer, dvs. forestillinger, narrativer og billeder, som eksempelvis benyttes i børne- og ungdomslitteratur, når det kommer til at fremstille børn, unge, natur og miljøkriser. (s. 14-15)

Kramshøj Flinker (2021) skriver at «Antropocæn udfordrer illustratører, forfattere, forlag og forskere, som beskæftiger sig med børne- og ungdomslitteratur» (s. 15). I nyere barne- og ungdomslitteratur preges framstillingen av den antropocene tidsepoken gjennom bruken av apokalyptiske og dystopiske narrativer (s. 17). De framstiller en verden gjennomsyret av radikale klimaendringer eller skildrer en verden etter den nesten komplette ødeleggelse. Til forskjell fra voksenlitteratur med lignende narrativer, har ungdomslitteraturen åpne slutninger med unge helter som aldri gir opp og holder håpet i livet. Kramshøj Flinker (2021) påpeker at det er ulike oppfatninger hvorvidt denne framstillingen skaper genuine refleksjoner og fremmer en økologisk bevissthet, eller om den skaper overfladisk identifikasjon og apati. For hvorfor skal barneleseren orke å engasjere seg i en verden som allerede er i ferd med å gå under? Sieglinde Grimm og Berbeli Wanning (2016), mener at den apokalyptiske og dystopiske framstillingen bidrar til refleksjoner over en bedre og mer klimavennlig framtid, og Morton (2013) mener at det er først når vi erkjenner «end of the world» at vi kan starte gjenopprettingen av de menneskeskapt ødeleggelsene ved å utvikle andre måter å være i verden på. Adam Trexler (2015) har et annet syn på den mørke framstillingen, og mener det er naivt å tro på at skremselsbilder kickstarter økologiske refleksjoner, fordi kulturen vår allerede er full av slike bilder og fortellinger.

Et annet perspektiv som Kramshøj Flinker (2021) trekker fram, er hvorvidt barne- og ungdomslitteratur, som er engasjert i antropocen, framstiller at miljøproblemer ikke er lokale, små og private, men globale? Han stiller spørsmål ved om barne- og ungdomslitteraturen er forpliktet til å vise et globalt perspektiv, og hvordan fremmer denne type litteratur et kosmopolitisk miljøborgerskap? Økokritikeren Ursula K. Heise (2008), mener at litteraturen bør: «fremme forståelsen for, hvordan mennesker og den fysiske natur påvirker og former hinanden på globale skalaer» og ikke bare lokalt og nasjonalt, men heller fremme et kosmopolitisk miljøborgerskap (Kramshøj Flinker, 2021, s. 18). Mens Napoli (2011) mener at litteratur som skal lære barn om miljøproblemer, først og fremst må være gjenkjennbart for barneleseren. Man kan derfor stille spørsmål ved om litteratur som viser miljøutfordringer fra et globalt perspektiv, kan være vanskelig å forstå for en barneleser, eller om den fremmer en forståelse for globale miljøproblemer?

I oppgaven vil jeg undersøke nærmere perspektivet til Andersen (2014), om at bøker som tematiserer samtidens miljøutfordring, har både et kritisk og et imaginativt potensial. Dette gjør at jeg kan vurdere hvor mørk framstillingen av plastforurensing er, som Kramshøj Flinker (2021) er opptatt av, og om det kan tenkes at bøkene ansporer eller avsporer til kosmopolitisk miljøborgerskap.

Et annet relevant essay fra antologien *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* er «Skandinavisk sakprosa for barn og unge om plast og klima» (2021b) av Nina Goga. Goga skriver at fra 2000-tallet rettes oppmerksomheten i skandinavisk barne- og ungdomslitteratur mot «sammenhengen mellom miljøforurensningen og de klimaendringene som ikke kan forklares som normale variasjoner, men som må forstås som irreversible resultat av menneskers handlinger og inngripen i naturen» (s. 22). I essayet ser hun nærmere på et lite utvalg skandinaviske sakprosabøker for barn der ett av vår tids mest fremtredende miljøproblemer, det vil si plast, og en av vår tids mest omdiskuterte kriser, altså klimakrisen, står i sentrum. I undersøkelsen av bøkene har hun sett nærmere på hvordan bøkene appellerer til lesernes innlevelse i problemene, og på hvordan oppfordringene til handling for endring er uttrykt verbalt og visuelt. En av bøkene som hun ser nærmere på, er *Søppelplasten i havet*. I sin undersøkelse kommer hun fram til at samtlige bøker legger vekt på at «alt henger sammen med alt», og at de formidler til leseren at det er nødvendig med store endringer i forbrukermenneskets hverdag for å stoppe miljø- og klimaødeleggelsene. Bøkene legger stor tro på, men også stort press på, at det er barnet som skal ta ansvar og iverksette de nødvendige endringene. Dette gjøres gjennom en «skremmende»

situasjonsbeskrivelse, der de visuelle uttrykkene domineres av fotografier. Verbalteksten er mer positiv enn bildene, og nødvendig for at barneleseren skal motiveres til å tro på at det nytter å engasjere seg. Ifølge Goga kan de dramatiske og gripende fotografene av dyr og fugler som lider, appellere til barneleserens generelle interesse og omsorg for dyr (s. 24).

I min oppgave ønsker jeg å undersøke nærmere disse perspektivene som Goga (2021b) diskuterer, for å reflektere over hvordan sakprosabøkene kan påvirke barns forståelse av plastforurensning.

2.2.2 Oppsummering økokritikk

Økokritikken er litteraturvitenskapens bidrag til å tematisere viktige miljøspørsmål, der man kan undersøke forholdet mellom mennesket og det ikke-menneskelige i litteraturen. Framstillingen av naturen gjennom et økosentrisk perspektiv, er opptatt av å formidle at det er et gjensidig forhold mellom mennesket og det fysiske miljøet. Kramshøj Flinker (2021) diskuterer noen antropocene utfordringer i barne- og ungdomslitteratur og belyser at det er ulike syn på hvor mørk barnelitteraturen bør være i framstillingen av miljøproblemer. I tillegg er det ulike syn på om litteraturen bør belyse globale miljøproblemer, og ikke bare de lokale, noe som er interessant for mitt prosjekt, i og med at plastforurensning regnes som et globalt miljøproblem, ikke bare noe lokalt i Norge.

Forskningsspørsmål to har en direkte forbindelse til økokritikkens interessefelt, fordi jeg her undersøker framstillingen av forholdet mellom naturen og menneskene med henblikk på plastforurensning. I nærlesingen av bøkene vil jeg undersøke retoriske mønstre og avbildninger som bøkene bruker for å appellere til barnelesere, for å vise at det er et gjensidig forhold mellom mennesket og naturen. I tillegg vil jeg undersøke på hvilken måte de inspirerer til fremtidstro og formidler handlingskompetanse i møte med plast som en miljøutfordring.

3. Analyse

I dette kapittelet foretar jeg en nærlesning av Kirsti Blom og Geir Wing Gabrielsens sakprosabok *Søppelplasten i havet* og Ruth Owens *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*.

Det er flere kriterier som har vært styrende for valget av bøker. Hovedkriteriet har vært at bøkene skulle handle om plastforurensning, i og med at det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling skal ta for seg problemstillinger knyttet til miljø, og fordi plast regnes som et av de største miljøproblemene i verden. Bøkene jeg har valgt ut gjenspeiler et mangfold av nyere, nordiske sakprosabøker for barn og unge. Som jeg poengterer i kapittel 2, har nyere sakprosabøker for barn og unge innslag av visuelle og narrative elementer for å appellere til barn, og utvalget bør reflektere hvordan bøker tilegnet den samme aldersgruppen kan henvende seg til barn på ulike måter om det samme temaet. Forlagenes omtale av sakprosabøkernes tenkte målgruppe har derfor hatt en innvirkning på valget. Det siste kriteriet har vært å finne to bøker som jeg selv kunne tenke meg å bruke i undervisning når det arbeides med bærekraftig utvikling i norskfaget. Dette er dermed et subjektivt syn på hvilke bøker som jeg selv lar meg engasjere av, men som har vært viktig for at jeg skulle kunne jobbe med to bøker over lang tid uten å bli lei av dem.

Jeg vil først analysere *Søppelplasten i havet*, og deretter *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*. I nærlesingen vil jeg begynne med å presentere bøkene, før jeg analyserer bøkernes peritekster, og studerer de visuelle og verbale strategiene som benyttes i kunnskapsformidlingen. Etterpå vil jeg undersøke hvordan naturen framstilles med et økokritisk blikk.

3.1 Analyse av *Søppelplasten i havet*

3.1.1 Presentasjon av boken og forfatterne

Søppelplasten i havet er skrevet av Kirsti Blom og Geir Wing Gabrielsen, og er oversatt til flere språk. Blom er først og fremst skjønnlitterær forfatter, og har skrevet flere romaner,

noveller -og diktsamlinger, men hun skriver også sakprosa for barn. Sammen med andre forskere har hun skrevet Polarserien, en sakprosaserie som handler om dyrelivet i Arktis, og som er en brageprisnominert og kritikerrost serie. Siden Blom er kjent som en skjønnlitterær forfatter, er det derfor nærliggende å tro at vi kan finne skjønnlitterære virkemidler i hennes sakprosabøker. Gabrielsen er forsker, biolog og seksjonsleder på miljøavgifter ved Norsk Polarinstitut i Tromsø, samt Professor ved Universitetssenteret Svalbard. Han er norsk representant i FN på området havforsøpling. I 40 år har Geir Wing Gabrielsen forsket på sjøfugl, og studert hvordan ulike sjøfuglarter er tilpasset et liv i Arktis. I de senere årene har han engasjert seg sterkt i hvordan plastforurensning påvirker fugler i arktiske strøk. Sammen med Kirsti Blom har han også skrevet boken *Sjøfuglene i Arktis* (2011).

Sjøppelplasten i havet har 46 sider, og er ifølge forlaget beregnet for barn i alderen 6- 14 år. Den skildrer hvordan havet, sjøfuglenes matfat, er i ferd med å bli en søppeldyngde av plast. Forskere som forsker på dyr i havet, undersøker døde fuglene som de finner på strendene, og oppdager at magesekken deres er fylt med plastdeler. På denne måten kan man se en sammenheng mellom de døde sjøfuglene og forsøplingen av plast i havet. Boken forklarer det problematiske med plast på avveie og kommer med eksempler for hvordan hver og en av oss kan bidra til å redusere plastforsøpling. Kunnskapen om plastforurensning presenteres fortrinnsvis gjennom narrative innslag med fuglearten havhest.

Havhest er en fugl som utseendemessig ligner måser, men er mer tettbygd og forekommer i grålige fargevarianter. Den hekker langs kystene av det nordlige Atlanterhavet og i den nordlige delen av Stillehavet. Fuglen er kjent for å være ekstremt havorienterte, fordi de lever mesteparten av livet på åpent hav, der de hovedsakelig spiser dyr som det er mulig å ta i havoverflaten. Dette gjør dem derfor veldig utsatt for plastforurensning i havet. (Norsk Polarinstitut, u.å.).

Boken er oppgitt som en del av FNs bærekraftsbibliotek i tilknytning til å arbeide med bærekraftsmål nummer 14, Livet i havet (FN-sambandet, 2021d). Her antydes det at boken passer for barn i alderen 8-12 år. FNs bærekraftsbibliotek kommer med forslag om at man kan arbeide med lesesirkel i arbeidet med boken, og gir eksempler på spørsmål man kan stille for å samtale om *Sjøppelplasten i havet* og bærekraftsmål 14. I tillegg er det ulike forslag til aktiviteter i arbeid med boken, som skriveoppgaver og ordsky, og de viser samtidig til bøkens relevans i arbeid med det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling.

Søppelplasten i havet er anmeldt av Knut-Anders Løken i Barnebokkritikk (u.å.). Ifølge han har boken potensiale til å engasjere barn gjennom bilder av lidende dyr, og fortellingen om den nederlandske tenåringsgutten som oppfant en søppelfjernemaskin. Samtidig stiller han spørsmål ved om den lengre fortellingen om havhesten er riktig grep overfor målgruppen, og mener at fortellingen om havhesten gir for liten informasjon om det generelle omfanget av dette globale miljøproblemet. Han poengterer at de mange bildene av havhestfuglen har en for monoton framstilling, og at de heller ikke står i direkte sammenheng med teksten. Forfatterne får likevel ros for å antyde at det ligger et håp i fremtidig ryddeteknologi, noe som er ofte er fraværende i miljøbøker, ifølge Løken. I analysen vil jeg undersøke nærmere Løkens perspektiver.

3.1.2 Sakprosaanalyse

Formidling av plastforurensning gjennom bokens peritekster

Omslag: forside og bakside

Søppelplasten i havet har en stiv perm, med et tradisjonelt format. På forsiden er tittelen skrevet i hvite blokkbokstaver og er plassert omtrent på midten av forsiden. I bakgrunnen av tittelen er havet illustrert i forskjellige blåtoner, med et perspektiv som gjør at vi kan se hva som er både over -og under havoverflaten. I havoverflaten flyter en badeball og ei plastflaske, og under havoverflaten svømmer fiskestimer blant poser, begre, flasker, sugerør, q-tipser og bestikk. To fisker har forvillet seg inn i hver sin pose, mens to andre er på vei inn i en annen pose. På havbunnen er det to tangklaser, der en av dem har en gaffel innviklet i seg. Ellers er det en kråkebolle og ei sjøstjerne, og i sanden ligger det nedgravd to plastflasker til, en kork, en teskje og enda et beger.

Som Merveldt (2018) skriver er en del av omslagets funksjon å definere sakprosaen som informativ. Her kan vi se at tittelen og illustrasjonen samspiller, de er gjensidig avhengig av hverandre, og utdyper hverandre (jf. Hallberg, 1982; Nikolajeva & Scott, 2013). Tittelen gir leseren informasjon om at boken handler om en type søppel, nemlig plast, som nærmere bestemt befinner seg i havet. I tillegg til at tittelen er informerende, forklarer den også illustrasjonen, med at de gjenstandene som vi ser flyter i havet, er en type søppel laget av

plast. Illustrasjon av havet, er et informerende bilde (jf. Weidenmann, 1994), som representerer eksempler på plastprodukter som ofte havner i havet. Plassering av tittelen midt i havet, og illustrasjonen som også har en hovedvekt av plastprodukter midt i havet, forteller en observant leser at mesteparten av søppelplasten finnes under havoverflaten, der den ikke er synlig for mennesker.

Baksiden av omslaget viser en illustrasjon av noe som ser ut som en forstørret del av den midtre delen av havet. Som på forsiden er alt illustrert i blånyanser. På midten er det en pose som flyter opp ned, og inni der er baksideteksten. Tittelen *Havet er i ferd med å bli en søppeldyng*e, er skrevet i mørk blå, mens selve baksideteksten er skrevet i hvite bokstaver. Den informerende teksten forsøker å vekke leserens nysgjerrighet for boken, et kjennetegn i sakprosa (Merveldt, 2018): «Omtrent hundre millioner tonn søppel flyter omkring i havet. Søppelplasten kjenner ingen landegrenser, men føres av gårde med havstrømmene og fordeles over hele jordkloden». Videre kommer en påstand om at det om 30 år vil være mer plast enn fisk i havet, som igjen har en sammenheng med illustrasjonen på forsiden, der vi kan se mer plast enn fisk i havet. Påstanden kan inspirere leseren til å finne ut om dette stemmer, og kan dermed fremme en kritisk leser (jf. Sanders, 2018).

Rundt plastposen, flyter det glassmaneter. På bildet kan vi se at formen på glassmanetene og plastposen er påfallende like. Illustrasjonen står derfor i sammenheng med det som leseren skal lese mer om senere i boken, der det informeres om at havhesten og andre dyr spiser plast, nettopp fordi de tror det er mat. Og ved første øyekast, kan leserne også lures til å tro at det flyter en diger glassmanet i midten, istedenfor en plastpose.

Innsideperm

Etter framsiden, følger den fremre og bakre innsidepermen, som er like, og viser illustrasjon av et verdenskart. Også her kan vi se at verbalteksten og illustrasjonene utvider hverandre (jf. Nikolajeva & Scott, 2013). Over verdenskartet er det en mørkeblå fargekode med teksten «havhestens matfat,» en grønn fargekode for «havhestens hekkeområder», og en egen illustrasjonskode for «de store søppelvirlvle». På verdenskartet er de ulike verdensdelene illustrert i fargen hvit og uten navn. Havet er i blånyanser, som på forsiden. På den nordlige delen av verden er det et utklipt fotografi av fem like fugler som flyver. Det kommer ikke tydelig fram på verdenskartet at fuglen er fuglearten havhest. Verbalteksten «havhestens hekkeområder» er derimot med på å forklare at det er en fugleart. Landområdene på den

nordlige halvkule i kartet er omgitt av den grønne fargekoden, som tilhører verbalteksten «havhestens hekkeområder». Ut ifra det forstår vi at havhesten hekker på den nordlige halvdelen av verden. Flere av havområdene rundt havhestens hekkeområde, har en mørkeblå farge, og ved hjelp fargekoden øverst på innsidepermen, forstå vi at denne fargen tilhører verbalteksten «havhestens matfat». Ved hjelp av kartet og fargekodene forstår leseren at havhestens hekkeområde og matfat ligger tett ved siden av hverandre. Illustrasjonskoden til «de store søppelvirlvle» er plassert fem steder, omtrent midt på verdenskartet. På illustrasjonen er det i tillegg en verbaltekst med «Det sør-atlantiske søppelhavet», «Det indiske søppelhavet», «Det nordlige stille-søppelhavet», «Det sørlige stille-søppelhavet» og «Det nord-atlantiske søppelhavet». Egentlig er det ingen av verdenshavene som heter «søppelhav» i virkeligheten, men navnet er blitt en betegnelse som forskningsinstitusjoner som Norsk Polarinstitutt (u.a.) og den amerikanske National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA, u.a.) bruker for å beskrive opphopningen av plast i de fem store verdenshavene. Navnet «søppelhav» gir tvil hos leseren om navnet er oppdiktet av forfatterne, eller ikke. Det nye navnet åpner derfor for å undersøke dette nærmere, og på den måten oppfordrer boken til et kritisk engasjement, som Sanders (2018) mener er et kjennetegn hos sakprosalitteratur for barn.

Kümmerling-Meibauer og Meibauer skriver at illustrasjoner med verdenskart er en type informerende bilde, som representerer verden (2021). I Blom og Gabrielsens bok står kartet i sammenheng med omslaget og visualiserer det baksideteksten forteller om at «Søppelplasten kjenner ingen landegrenser, men føres av gårde med havstrømmene og fordeles over hele jordkloden». I forbindelse med det Løvland (2022) skriver om at troverdighet skapes gjennom et samsvar mellom påstand og noe som finnes i den virkelige verden, så vil påstanden på baksidepermen om at søppelplasten fordeles over hele jordkloden, sammen med verdenskart på innsidepermen, være med på å gi leseren troverdighet om at boken presenterer sannferdig informasjon om verden. Tolkningen av verdenskartet krever imidlertid en kompleks respons fra leserens side, og kan for en uerfaren leser være vanskelig å forstå. Men det at kartet er plassert på både den fremre og den bakre innsidepermen, er en strategi som Blom og Gabrielsen benytter, som skal gjøre det enkelt for leseren å studere verdenskartet flere ganger.

Tittelblad

Det bakre tittelbladet gir en detaljert oversikt over alle bildene i boken og gjør leseren oppmerksom på at det er enda flere personer enn forfatterne som bidrar til boken. I tillegg har den nest siste siden en forfatteromtale. Her er det et fotografi av forfatterne, og en informerende tekst som forteller at Blom har skrevet flere fagprosa og skjønnlitterære bøker, mens Gabrielsen er forsker og norsk representant i FN. Forfatteromtalen og bildeoversikten er med på å styrke leserens troverdighet for at bokens innhold om søppelplast i havet er sannferdig, og bidrar også til å definere *Søppelplasten i havet* som en informativ sakprosabok (jf. Løvland, 2022).

Oppsummert vil jeg si at periteksten til *Søppelplasten i havet* presenterer gjennom et samspill av bilde og ord, at temaet i boken er plastforurensning i havet. Forsiden, baksiden og innsidepermen utgjør en helhet, der ord og bilde utvider hverandre (jf. Nikolajeva & Scott, 2013), og som Merveldt (2018) skriver, har de som oppgave å vise leseren at boken er informativ. Forfatteromtalen bidrar til å synliggjøre for leseren at boken er en type sakprosabok om den virkelige verden, mens baksideteksten forsøker gjennom fakta og påstand å motivere et nysgjerrig barn til å lese boken.

Fremstilling av plastforurensning i boken

Søppelplasten i havet har 3 store overskrifter, i tillegg til en innledende og avsluttende fortelling. Dette tilsier at sakprosaboken er inndelt i kapitler.

Bokens innledende kapittel har tittelen «Havhesten» skrevet i en kursiv skrift med blå farge. Den ene siden fyller et fotografi av en havhest som seiler over havet, mens den andre siden har tittelen, litt tekst, og enda et fotografi som utgjør mer enn halve siden- av en havhest som spiser noe plastlignende i vannflaten. Tittelnavnet og fotografiene av havhesten, signaliserer at leseren nå skal lese om fuglearten havhest. Innledningskapitlet om havhesten, benytter en kombinasjon av informativ og narrativ tekst. Den informative teksten gir leseren kunnskap om hvordan fuglen lever og livnærer seg: «Havhesten spiser omtrent hva som helst [...] Over seksti år kan havhesten bli [...]» (s. 8-9). Den narrative teksten forteller historien til en spesiell havhestfamilie: «Sammen med kona fostret han opp mer enn tjue unger» (s. 11). Leseren får dermed bygd opp empati med fuglen, og kanskje spesielt på grunn av den utvidende ikonoteksten som når verbalteksten sier at familien møter på problemer der de nesten ikke greier å skaffe mat til ungene, fordi: «Kona var i dårlig form [...] Denne våren vendte hun

ikke tilbake til han [...] Havhesten forstår kanskje at hun ikke lever lenger. Men han aner ikke at det er fordi magesekken hennes var fylt opp av plastbiter» (s. 11), og et fotografi som utvider det ordene sier med bildet av en død havhest.

Det at sakprosabøker benytter ulike teksttyper, har ifølge Kümmerling-Meibauer og Meibauer (2021) den hensikten å gi leseren underholdning, og vekke deres nysgjerrighet. Dette innledningskapitlet har potensialet til å gi faktainformasjon om havhesten og på samme tid gi leseren innlevelse i hvordan fuglene lider på grunn av plastforurensing i havet. Som Skyggebjerg (2012) tar opp, er narrative innslag særlig godt velegnet for høytlesing, og kan sikre at alle typer lesere får vekket sin nysgjerrighet for fuglearten og miljøproblemet.

Etter fortellingen om havhestfamilien går boken over i å fokusere på plast. Her benytter Blom og Gabrielsen uttrykk som «Visste du at ...» og «Husk!», sammen med faktaopplysninger og påminnelser på bildet av en søppeldunk. Dette er en bevisst strategi, mener Birkeland et al. (2018), som her skal gjøre leseren til en engasjert medskaper i møte med plastproblematikken. Det visuelle uttrykket er nå en blanding av tegninger og fotografier. Tegningene er ifølge Weidenmann (1994) en type logiske bilder, som her sammenligner oppløsningen av ulike produkter i sjøvann som ullsokker, epleskrott, fiskesnøre, plastflaske og glassflaske. Verbalteksten er med på å forklare tegningene og det problematiske med plastprodukter: «Papir, appelsinskall og epleskrotter som kastes fra båter eller havner i sjøen på annet vis, løser seg raskt opp. Plast bruker mye lengre tid, og forsvinner aldri helt» (s. 13). Fotografiene som er en type representative bilder (Weidenmann, 1994), skildrer først ulike typer plastleker og plastprodukter, som er gjenkjennbart for barneleseren. Deretter ser vi fotografier av fuglekadaver med magen full av plastdelar, med bildeteksten «Dette fant forskere i den døde albatrossens mage». I fortsettelsen vises flere fotografier av fugler som spiser plasticsnøre, der et av dem har bildeteksten «Plasten ligner på maten havhesten spiser» (s. 19). Vi kan her se at bildeteksten utdyper og forklarer fotografiene, og står i sammenheng med bokens baksideillustrasjon, der plastposen ligner glassmaneter i havet.

Videre fokuserer boken på at det er ikke bare fugler, men også andre dyr som lider på grunn av plastforurensing, fordi de blir lurt til å spise plast, eller fordi de blir sittende fast i garnrester eller fiskesnører. Fotografiene her framstiller dramatiske situasjoner hvor dyr er innviklet i fiskesnører, der noen av dem lever, mens andre er døde. Bildene kan oppleves som skremmende, derfor velger Blom og Gabrielsen å ha en mer positiv verbaltekst, for å ikke

gjøre leseren alt for redd: «Skilpadden ble heldigvis reddet. Den fikk navnet Peanut og klarte seg bra» (s. 24).

Den siste delen av boken fokuserer på hva hver og en av oss kan gjøre for å redusere plastforurensing. Det formidles at plast er nyttig, men at vi kan bruke mindre plast og gjenvinne mer. Denne viklingen er med på å roe ned de skremmende inntrykkene fra fotografiene.

Etterpå avslutter boken fortellingen om havhesten, som også bidrar til å roe ned leseren. Fotografiene viser en enslig havhest seilende over havet og stranden, og antyder at havhestfaren fortsatt er enslig. Verbalteksten som nå er mer oppløftende enn den var i starten av boken, forteller mer:

Der nede ser han noe foregår. Mennesker løper til og fra og samler søppel. [...] Men kona er ikke sammen med han lenger, og han er for gammel til å finne en ny. Likevel svinger han innom og tar en kikk ned på den faste reirplassen på klippekanten. Der har et yngre havhestpar tatt over [...] (s. 53-54)

Det er gjennomgående i hele boken at det er tett tekst med liten skrifttype, og jeg er enig med Løken (u.å.) i at det kan bli mye tekst for en uerfaren leser. Det er derfor essensielt at boken kombinerer informativ og narrativ tekst, for å kunne holde på oppmerksomheten til barneleseren. Noen lesere vil kanskje miste motet av den tette layouten og ikke orke å lese teksten i boken i det hele tatt. Da er det spesielt illustrasjonene som gir leseren informasjon om fuglearten, eksempler på plastprodukter og hvordan dyr lider på grunn av forsøplingen.

Blom og Gabrielsen forsøker å engasjere leseren på flere måter; gjennom fotografier, fortelling, uttrykk og forklarende tekst. Men det de vektlegger mest når de formidler om plastforurensing, er en visuell framstilling med fotografier. Flere steder i boken har forfatterne brukt dobbeltsider til fotografiene. Noen skildrer den fantastisk fine naturen, men de fleste fotografiene viser nærbilder av plastleker og plastprodukter i havet eller på stranden. Løken (u.å.) mener i sin anmeldelse av boken at fotografiene av havhestene er for ensformige og at de egentlig ikke samsvarer med det teksten formidler. Men hvis man studerer bildene i sammenheng med det Grilli (2020a) påpeker, at forfatterne til nyere sakprosabildebøker bevisst velger ut fotografier som kan engasjere barnelesere og vekke deres empati, så vil man se at fotografiene i boken nettopp har denne hensikten.

De mange bildene av havhestene i glideflukt kan kanskje virke kjedelig for noen, men skal forsøke å formidle at havhesten lever mesteparten av livet på havoverflaten. Dobbeltsidene med havhesten framstiller oversiktsbilder, som gir leseren en mulighet for å studere leveområdene til fuglen. Her kan vi se at de både lever i tett kontakt med fiskebåter (s. 22-23), men også at de lever langs den arktiske kysten (s. 50-51).

En annen dobbeltside viser et nærbilde av havoverflaten (s. 14-15). Her ser vi at det flyter tett i tett med ulike plastprodukter, noe som i seg selv er et trist syn fordi vi vet det er forurensning av havet. På den andre siden kan leseren se noe vakkert i det triste, nemlig de fine blånyansene som finnes i havet og hvordan de gjennomsiktige plastproduktene smelter i ett med havet. Dobbeltsiden med lekebilen på stranden (s. 28-29) fungerer på samme måte. Den falmede lekebilen i rød, gul og grønn, er laget av plast og ligger i forgrunnen av fotografiet. Den er en påminnelse til barneleseren om at leker som blir gjenglemte på stranden, ofte forblir der i lang tid. Men bakgrunnen, som er noe uklar, og viser de blågrønne bølgene som rolig slår inn på stranden, kan også vekke fram gode minner for de av leserne som har opplevd en sommerdag på stranden. Det blir dermed noe paradoksalt over fotografiene, der leseren får en dokumentasjon på plastforurensning på en ganske vakker måte. Som Grilli (2020a) skriver, har nyere sakprosaldebuter ofte estetiske bilder med en følelsesmessig funksjon. Denne boken er rettet mot barnelesere, derfor avbildes plastprodukter som lekebiler, fordi det er gjenkjennbart for leseren. Og de fine naturbildene med havhesten er indirekte knyttet til temaet plastforurensning, men viser leseren hvor vakker naturen er, for at de selv skal få et ønske om å ta vare på den.

Vi kan nok ikke si at dobbeltsiden med alle plastflaskene som dekker stranden (s. 36-37) vekker fram gode minner, men heller en fasinasjon for hvor mange ulike plastflasker som faktisk finnes i verden. Både i størrelser, former og farger. Heller kan vi ikke si at fotografiene med dyrene som lider, fordi de har satt seg fast i plastprodukter, er et vakkert syn. Intensjonen er derimot å åpne for flere lag med tolkning, altså et kjennetegn på bildene i nyere sakprosa (Merveldt, 2018).

Ifølge Nikolajeva (2018) er bilder særlig viktige for å framprovosere emosjonelle reaksjoner. Fotografiene i *Sjøppelplasten i havet* er dermed et eksempel på hvor originale bildene i nyere sakprosa kan være for å forsøke å vekke leserens følelser. Og det å få vekket naturfølelsene hos leseren, er noe som Goga (2022) mener er helt essensielt for at barneleseren skal kunne få en positiv holdning til naturen. På den andre siden kan man lure på

om fotografiene med de lidende dyrene kan bli for mye for en barneleser, og at de virker mot sin hensikt. Som Kramshøj Flinker (2021) påpeker, er det nettopp dette som er noe av utfordringen med nyere barne- og ungdomslitteratur, at litteraturen kan virke begge veier, selv om forfatterne egentlig ønsker å belære leseren til å ta miljøbevisste valg.

3.1.3 Økokritisk analyse

I samtidens miljødiskurs er antropocen navnet på den nye geologiske tidsepoken som vi beveger oss inn i. Ifølge Kramshøj Flinker (2021) påvirker den antropocene tidsepoken litteraturen, som igjen kan påvirke hvordan barn- og unge oppfatter naturen og de miljøproblemene vi finner der. Som nevnt tidligere mener Massey og Bradford (2011) at representasjoner av naturen i barnelitteratur kan bidra til danning av økoborgere. I *Søppelplasten i havet* vil forfatterne belære leseren om plastforurensing i havet. Dermed har boken kanskje potensial for å inspirere barn- og unge for bærekraftig utvikling.

Innenfor barnelitteraturen eksisterer en lang tradisjon for å gi stemmer til dyr. En bakenforliggende årsak er angivelig forestillingen om at barn lett kan la seg identifisere med dyr (Skyggebjerg, 2021, s. 108). Barns fasinasjon for dyr er noe som utnyttes i *Søppelplasten i havet*, for å få leseren til å forstå hvordan mennesker og den fysiske natur påvirker og former hverandre (jf. Heise, 2008). Allerede på omslaget avbildes fisker og glassmaneter, noe som kan tiltrekke oppmerksomheten for barn som er interessert i dyr. Deretter introduseres leseren for temaet plastforurensing gjennom fortellingen om havhestfamilien. Fortellingen retter oppmerksomheten mot at havhesten har et familieliv, der fuglene opptre som karakterer i et familieforhold som «kone, mann og unger» (s. 11). Intensjonen er å invitere til identifikasjon hos barneleseren med det å ha familie, og få fram at fugler og mennesker har likeverdige former for liv. Fortellingen inntar dermed et økosentrisk perspektiv (jf. Goga, 2022).

Litteraturens framstilling av natur kan utvikle barns naturfølelse, noe som er en betingelse for en positiv og aktiv holdning til natur (Goga, 2022, s. 394). I fortellingen visualiseres fuglenes utseende og leveområde gjennom flere flotte naturbilder som tar mye plass på sidene, og inntar med det en feirende holdning til naturen. Hensikten her er å gi leseren en sanselig opplevelse av hvor vakker naturen er, og en positiv holdning til naturen.

Fortellingen formidler etter hvert at hunfuglen dør, mest sannsynlig fordi hun har spist plastprodukter istedenfor mat. Hanfuglen står igjen som ensom, noe som er trist siden de vanligvis lever sammen i mange år. Katastrofen som familien opplever på grunn av plastforurensing i havet, formidles på en ganske dramatisk måte, spesielt gjennom fotografiet som viser en død havhest (s. 12). Forfatterne forsøker altså å få vekket leserens følelser, fordi det kan påvirke hvordan barn oppfatter miljøproblemet (jf. Massey & Bradford, 2011), og om de vil engasjere seg i kampen mot plastforurensing.

Et kjennetegn i litteratur som tematiserer samtidens miljøutfordringer, er at leseren blir egget til selvransaking (Goga, 2022). Dette skjer også her. *Søppelplasten i havet* problematiserer nemlig menneskenes forbruk av plastprodukter. Dette gjøres først ved at både tekst og illustrasjoner forklarer hvor lang tid det tar før plast brytes ned i naturen, og at boken viser de negative konsekvensene dette får for dyrelivet i naturen. Etterpå formidles at mange produkter vi bruker i hverdagen er laget helt eller delvis av plast, som Lego, dusjsåpe og klær. Spesielt fotografiene av plastlekene kan egge en barneleser til selvkritikk, og en selvransakelse av hvor det er blitt av alle plastlekene som er brukt opp gjennom årene, og om noen kanskje ble gjenglemt en sommerdag på stranden. Teksten oppfordrer særskilt til selvransaking: «Hver og en av oss er ikke skyld i alt søppelet som havner i havet. Men vi har alle ansvar for noe av det» (s. 38). Selv om målet er å bevisstgjøre for leseren at vi mennesker bør ta vare på plastavfallet vårt og redusere bruken, kan man stille spørsmål ved om boken kan legge så stort ansvar på et barn. Har noen enkeltmennesker i det hel tatt et ansvar for at andres søppel havner på havet? Samtidig er det slik at mennesker bruker så mye plast i hverdagen, at det er sannsynlig at vi før eller siden har lagt det i fra oss, bevisst eller ubevisst, i naturen. Spøkelsesgarn er et eksempel på hva som kan skje når noe kommer på avveie. «Gamle fiskegarn står på bunnen som spøkelsesgarn. Fisk går seg fast i dem» (s. 43). Ordet «spøkelse» forbindes med døden og noe usynlig, og formidler derfor at selv om vi ikke ser tapte fiskegarn under havet, så bringer forsøplingen død med seg.

Invitasjonen til selvransaking, og det at naturen framstilles som truet, problematiserer de tidligere tradisjonelle framstillingene i litteraturen, der barn er uskyldig og uberørt, og hvor naturen framstår som et idyllisk sted å være i (Goga, 2022, s. 386).

Bokens oppfordring til selvransaking etterfølges med å gi leseren framtidstro. Dette er et annet kjennetegn på litteratur som tematiserer samtidens miljøutfordringer (Goga, 2022), og spesielt viktig siden denne boken er rettet mot barn. Kramshøj Flinker (2021) påpeker at

litteraturen ikke bør bli for mørk, siden den da kan føre til en apatisk holdning til naturen og dyrene. Boken formidler derfor handlingskompetanse, og kommer med forslag til hva den enkelte kan gjøre: «Vi kan varsle kjente og ukjente om kosmetikk som inneholder mikroplast, og legge ut meldinger om dette på sosiale medier» (s. 38). Akkurat dette er nok ikke så realistisk å gjennomføre for en 6-åring, som boken er rettet mot. Barn i 6-årsalderen vet kanskje ikke hva kosmetikk er, kan ofte ikke ordlegge seg skriftlig, og viktigst av alt, hvis aldersgrensene følges, har de ikke tilgang på sosiale medier. På den andre siden kan denne oppfordringen kunne motivere et eldre barn til å handle og påvirke andre til å bli mer miljøbevisste. Noe som alle kan gjøre, uansett alder, er «[...] å ikke slenge fra seg plast i naturen, i havet, langs veien, i skolegården, på gata og i do» (s. 38). For å inspirere og motivere ytterligere, har boken med fortellingen om den unge mannen Boyan Slat, som oppfant søppelryddemaskinen. Boken formidler dermed hva den enkelte kan bidra med på et lokalt nivå, og Slat representerer en økoborger som skal vise barneleseren at det hjelper å engasjere seg i plastproblematikken. Den formidler dermed håp og framtidstro til unge lesere, og har derfor potensiale til å anspore barn til økologisk bevissthet, et skritt i retningen av å dannes mot en bærekraftig medborger.

En miljøbevisst medborger har en innsikt i sammenhengen mellom det lokale og det globale (Massey & Bradford, 2011). Innsidepermene til *Søppelplasten i havet* inneholder et verdenskart som illustrerer hvordan plast sprer seg over hele verden. Teksten formidler det samme: «Søppel kjenner ingen landegrenser, men føres avgårde med havstrømmene og fordeles ut over kloden» (s. 18). I tillegg avbildes flere fotografier av ulike dyr som lever over hele jordkloden, både i varmere og kaldere strøk, som sel, hval, rein og skilpadder (s. 24-25), og som også er med på å vise at plastforurensing er et globalt problem. De fleste dyrene er synlig berørt av plastforurensing, noe som visualiseres med at de har satt seg fast i plast eller vi kan se at de spiser det. I boken avbildes flere fotografier av strender som kan være hvor som helst, men bildet av barnet som plukker søppel på en strand (s. 56), kan kanskje spesielt gi barneleseren en identifikasjon på at plastforurensing også er et lokalt og nasjonalt problem. Avbildningene med verdenskartet, dyrene og strendene gir leseren en bevissthet om at plastforurensing er et globalt problem, og gjør at boken har potensiale for å danne kosmopolitiske medborgere, altså at leserne får en følelse for hele planeten, som Heise (2008) og Grilli (2020b) er opptatt av.

Oppsummert kan man si at boken framstiller naturen som vakker, med en feirende holdning til livet der. Den legger vekt på dyrs egenverdi, ved at leseren oppfordres til å forestille seg

livet til havhesten, noe som er en øvelse i innlevelse. Boken formidler at plastforurensing er et globalt problem, og har en helhetlig måte å forstå naturen på. Dette gjøres ved å vise til sammenhengen mellom menneskenes bruk av plastprodukter, og de negative konsekvenser dette får for dyrelivet. Boken har derfor et økosentrisk perspektiv på naturen. Bokens kritiske potensial er at leseren spores til selvransaking og selvkritikk av eget plastforbruk og forsøpling, og dets imaginative potensial er at boken formidler framtidshåp med å fortelle hva den enkelte kan bidra med i kampen mot plastforurensing. Lesingen av *Sjøppelplasten i havet* kan lede til en kritisk tenking til menneskenes plastforbruk, og fremme respekt for dyrenes omstendigheter og liv, hvilket ifølge Massey og Bradford (2011) er et nødvendig skritt i utviklingen av miljøbevisste borgere.

3.2 Analyse av Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans

3.2.1 Presentasjon av boken og forfatteren

Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans er skrevet av Ruth Owen. Owen er selv medeier i forlaget Ruby Tuesday Books, sammen med Shan White. Til nå har de utgitt mer enn 120 sakprosabøker for barn i alderen 0 til 18 år. Owen har blant annet skrevet sakprosaboken *The problem with plastic* (2019), som har vunnet to barnebokpriser. Begge bøkene tematiserer det samme og har en ganske lik oppbygging. I tillegg finnes flere av illustrasjonene og fotografiene i begge bøkene. Noe som er ulikt i bøkene, er at *The problem with plastic* benytter narrative innslag i møte med leseren, mens *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*, har flere aktiviteter å tilby leseren. Owen er dermed en erfaren forfatter, som er kjent for å skrive ulike sakprosabøker til barn- og ungdom.

Boken *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* er en del av serien Fundamental Science Key Stage 1 og henvender seg til barn i alderen 6 til 8 år (Ruby Tuesday Books, 2020). Owen forklarer gjennom bokens 32 sider, fakta om plast, engangsplast, fordeler og ulemper med plastprodukter og hvordan plast forflytter seg fra land til hav og samler seg i verdenshavene. Boken forklarer hvordan man kan resirkulere plast og ha en mest mulig plastfri hverdag. Underveis i boken finnes nedlastingsymboler, som betyr

at man kan gå inn på nettsiden til forlaget for å laste ned tilgjengelige ressurser i arbeid med de ulike emnene i boken. Boken legger opp til at leseren kan undersøke plast på ulike måter, gjennom eksperimenter og undersøkelser, som for eksempel hvor lang tid det tar å bryte ned plast, sammenlignet med epler og pappkartong. Det er også flere diskusjonsspørsmål som legger opp til dialog om plast.

3.2.2 Sakprosaanalyse

Formidling av plastforurensning gjennom bokens peritekster

Omslag: forside og bakside

Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans har en mjuk, glanset perm i A4 format. På forsiden er tittelen *Let's investigate plastic pollution* skrevet i lilla bokstaver, med hvitt omriss. Mens undertittelen *on land and in the oceans* har hvite bokstaver, med en grålig skygge, og er plassert inni en skarp rød tekstboks. Tittelen signaliserer at dette er en bok som tar leseren med i utforskningen av plastforurensningen, og den røde fargen på undertittelen gir et blikkfang og retter oppmerksomheten mot at nå skal plastforurensningen utforskes på både land og i havet. Nederst til høyre står det «By Ruth Owen», som forteller leseren navnet på forfatteren. Mens teksten øverst til høyre «Fundamental Science Key Stage 1», forteller at denne boken er en del av serien Fundamental Science. Birkeland et al. (2018) skriver at sakprosa-bøker for barn forsøker å oppfordre leseren til å være direkte involvert i møte med boken. Owen gjør nettopp dette, når hun benytter skarpe farger for å rette oppmerksomheten mot tittelen, og så en ordlyd som oppmuntrer til en delaktig leser av boken.

Bakgrunnsbildet på forsiden viser et fotografi under havet med et perspektiv som gjør at vi ser sandbunnen, den midtre delen av havet, og opp mot luftboblene i havoverflaten. I forkanten av bakgrunnsfotografiet, er det flere utklippte fotografier. Et fotografi viser en hånd som holder små fargerike plastdeler, og rundt hånden ligger det mange plastbiter. Ved første blick kan plastbitene ligne på små plastperler som barn bruker til perlebrett, men et forstørrelsesglass som ligger over hånden og perlene, forstørrer perlene, og viser at dette ikke stemmer. Et annet fotografi viser bildet av en neongrønn plastboks, som er stappfull av grønne plastflasker, rosa

og lilla yoghurtbegre, fargerike korker, en sprayflaske og en plastkopp. På midten av forsiden, innimellom tittelen, er det et fotografi av et rødt og hvitstripet plastbeger, med hvitt lokk og rødt sugerør. Under undertittelen er det et fotografi av en måse som ser mot deg, og som har hodet sitt innviklet i en plastflaskeholder. Til høyre for måsen er det et fotografi av en sammenkrøllet grønn plastflaske, en knallgul bærepose og et svart plastbeger med ferske minitomater i.

Fotografiene er, som Kümmerling-Meibauer og Meibauer (2021) forklarer, en type realistisk bilde. Og Løvland (2022) argumenterer for at de er dokumenterer, og gir leseren en troverdighet om at innholdet i boken ikke er oppdiktet. På forsiden kan vi se at noen fotografier viser eksempler på plastprodukter, og er med på å aktivere leserens forkunnskaper om plast. Mens andre, som bildet med måsen innviklet i plast, dokumenterer en konsekvens av plastforurensing. Fotografiene har derfor stor betydning for at leseren skal oppfatte temaet i boken som sannferdig, og er med på å formidle at boken tilhører sakprosjangeren. Samtidig er det noen fotografier som er vanskelig å vite hva er, og gir derfor ikke et endelig svar. Her åpner sakprosboken opp for en dialog med leseren om hva som egentlig avbildes, og oppmuntrer på den måten til et kritisk engasjement om plastforurensing (jf. Sanders, 2018). Fotografiet med hånden full av plastbiter, samt bildet med måsen som har hodet innviklet i en plastflaskeholder, finner vi igjen senere i boken. De gir leseren en forsmak på kapiteler de møter senere i boken, nemlig «What is Plastic?», «Plastics in Landfill» og «Animals in danger».

På baksiden er tittelen i mindre format, med baksideteksten i en hvitt felt, skrevet med knallrøde bokstaver. Baksideteksten forteller at boken er fullpakket med aktiviteter, fasinende fakta, spørsmål og svar. Under dette er det en oransje tekstboks, sammen med bildet av et nedlastingsymbol, og en tekst som oppfordrer leseren til å se etter nedlastingsknappen inni boken for å få tilgang til gratis arbeidsark og ressurser på nettsiden <https://www.rubytuesdaybooks.com/scienceKS1/>. Under dette er det skrevet: «Other titles in the series», med fotografier av forsiden til andre bøker i den samme serien. Navnet på forlaget «Ruby Tuesday Books» er plassert nederst, og er skrevet med barnslig skrift i skarp rosafarge. Bakgrunnen på baksidepermen viser det samme bakgrunnsfotografiet som på forsiden. Baksiden av boken oppmuntrer leseren gjennom skarpe farger og fotografier, til å både lese denne boken, men også andre bøker i samme serie. Den er spesielt innovativ, som Merveldt (2018) kaller det, med bruken av nedlastingssymbolet. Det at Owen benytter fotografier og symboler, gjør boken flermedial og interaktiv. Den kan derfor tiltrekke seg ulike typer lesere

med forskjellige interesser. Noen barn vil ønske å lese boken fordi de da kan utforske bokens nedlastingssymbol. Andre igjen, vil tiltrekkes av bokens fotografier og farger, og ønske å bla i boken for å studere disse nærmere. Samtidig vet leserne at hvis de liker denne boken, så finnes det flere bøker i samme serie som de også kan utforske.

Innsideperm

Den fremre innsidepermen viser en oversikt over hvem som har tatt de ulike fotografiene i boken, mens innholdsfortegnelsen har en oversikt over kapitlene i boken. Under innholdsfortegnelsen er en mørk blå tekstboks, som forteller at uthevede ord i teksten er nærmere forklart i ordlisten. Nederst på siden finner vi nedlastingssymbolet med den samme tekstboksen som var på baksiden av omslaget, for å minne leseren på at når dette symbolet vises på en side, kan du gå inn på internettsiden og laste ned ressurser. På den bakre innsidepermen finner vi ordlisten og et stikkordregister.

Heeks (2005) mener at i en informativ bok er det nødvendig med en innholdsfortegnelse, indeks eller ordlister, fordi de forteller leseren om bokens innhold, samtidig som de hjelper leseren å finne spesifikk informasjon. Her kan vi se at innsidepermene er med på å klargjøre og organisere informasjonen om plastforurensing, og at Owen forsøker å engasjere barneleseren til å være en kritisk leser (jf. Sanders, 2018), i og med at hun oppfordrer leseren til å bruke ordlisten bakerst i boken.

Oppsummert vil jeg si at periteksten til *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*, inviterer leseren til å være delaktig i møte med boken. Dette skjer hovedsakelig gjennom tittelen, men også baksideteksten oppmuntrer leseren til å være medskaper av boken. Innholdsfortegnelsen, ordlisten og indeksen er ifølge Heeks (2005) nødvendig i en informativ tekst, og sammen med fotografiene som har en dokumenterende effekt, er det dette som synliggjør for leseren at boken er informerende om plastforurensing.

Fremstilling av plastforurensing i boken

Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans har 32 sider med 14 kapitler, der hver av kapitlene består av en dobbeltside. Boken begynner med «A Plastic Problem», som signaliserer at det er noe problematisk med plast. Den starter med å fortelle at «We all use plastic every day. Some plastic objects make our lives safer or more fun» (s. 4). Under ser vi fotografiet av noen smilende barn på sykler og en fotball. To grønne tekstbokser, med pil mot sykkelhjelmene og fotballen, forklarer at dette er en «Plastic helmet» og en «Plastic football». Hovedteksten forklarer videre det som er det problematiske med plast, nemlig at plasten som kastes forsvinner ikke, men ender ofte opp i havet. Forskere har estimert at 9 av 10 sjøfugler har plast i magesekken. Dette illustreres med en tegning som viser 10 sjøfugler, der 9 av dem har fargerike kuler i magen, som skal forestille plast. En av dem har i tillegg noe plast vinklet rundt nebbet sitt, mens en annen har noe plast rundt hele seg. Dette signaliserer at plast kan forårsake flere typer lidelser hos dyr. Etter illustrasjonen kommer oppfordringen til leseren om at «It`s time to solve the plastic pollution and everyone can help!» (s. 5). Komposisjonen, som har en kombinasjon av hovedtekst, tekstbokser og fotografier, stimulerer, ifølge Grilli (2020b), barns estetiske sans. Hensikten er å vekke leserens nysgjerrighet i starten av boken, og formidle at alle kan delta i kampen mot plastforurensing.

I de to neste kapitlene «What is Plastic?» og «Single-Use Plastic», forklarer Owen nærmere hva plast er. Vi finner igjen forsidefotoet med hånden fylt av små plastbiter, som nå gir leseren et svar på hva det er vi ser. En skarp blå tekstboks er plassert i håndflaten, med en pil som peker mot plastbitene. Teksten forklarer at dette er «Nurdles». På høyre side av hånden er tegningen av en person, kledd som en forsker, og denne personen forklarer gjennom en snakkeboble at : «These tiny beads are pellets, known as **nurdles**. In factories, the pellets are heated and melted. Then the melted plastic can be shaped into different objects.» (s. 6). Den observante leser vil se at ordet «nurdles» har en uthevet skrift, og huske at dette ordet blir nærmere forklart i ordlisten bakerst i boken. Her står det at «nurdles» er «Tiny pellets of plastic that are the raw materials for making plastic objects»(s. 32). Merveldt (2018) påpeker at bildene i nyere sakprosabøker kommuniserer informasjon, mens teksten forklarer i form av etiketter. Her kan vi se at tekstboksene og snakkeboblene forklarer kort hva «nurdles» er, mens bildet, som får størst plass, visualiserer informasjonen. Kümmerling-Meibauer og Meibauer (2021) skriver at «This strategy points to the idea that pictures may support the

learning and understanding of new words» (s. 194), noe Owen gjør med et barnlig uttrykk når hun tar i bruk en forskerpersonen og snakkeboblen.

Etter at Owen har presentert fakta om plast, oppfordrer hun til en dialog med leseren gjennom uttrykket «Let`s Talk», sammen med spørsmål som leseren selv må finne svar på: «What kinds of plastic objects do you think might only be used for a short time?» (s. 7), og «Why do you think some shops sell potatoes and apples packaged in single-use plastic?» (s. 9). Owen benytter også uttrykket «Let`s Explore!», sammen med instruksjoner på hva det er som skal undersøkes nærmere: «Check out the plastic in your home or classroom. Can you find the following plastic objects? 3 things that are made to be used again and again. 3 things that are single use and will soon be thrown away.» (s. 9). Uttrykket «Be a Scientist!» benyttes der leseren oppfordres til å være en forsker på nedbrytingen av plast, sammenlignet med andre nedbrytbare produkter. Her er det en detaljert oversikt over hva som trengs til forsøket, trinnvise steg, og refleksjonsspørsmålet «How do you think each material will look after 4 weeks?» (s. 11). Uttrykkene og spørsmålene er en strategi, som ifølge Birkeland et al. (2018) oppfordrer til en engasjert og medskapende leser. Strategien er også et av kjennetegnene ved nyere sakprosa-bøker for barn, der forfatterne benytter en personlig stemme, samtidig som de viser at de ikke har alle svarene (Birkeland et al., 2018; Grilli, 2020b; Sanders, 2018). Strategien gjør at boken blir «a place where experiments happen», og ikke bare «a literature of facts», som Sanders (2018) mener at sakprosaen bør være.

I kapitlet «Plastics in Landfill», er Owen opptatt av å forklare at når menneskene kaster plastavfall, så havner det på søppelfyllingen (s. 12-13). Dyr som besøker søppelfyllingene for å finne mat, vikler seg inn i plastprodukter eller spiser det fordi de tror det er mat. Dette visualiseres med et stort fotografi av måser på en søppelfylling, og her finner vi igjen det samme fotografiet av måsen som var på forsiden, nå enda mer forstørret. Bilder som både er på forsiden og inni boken, signaliserer ifølge Nikolajeva og Scott (2006), noe viktig for forfatteren. Her signaliserer Owen at hun synes det er viktig å fremheve dyrenes perspektiv i møte med miljøproblemet, og hvorfor plast kan være et problem, selv etter at ansvarlige mennesker har kastet det i søppelboksen. Mange barn er opptatt av dyr og lar seg identifisere med dem (Goga, 2022, s. 391), derfor vil dette appellere til deres følelser for dyr og på den måten engasjere dem i plastforsøplingen. Teksten forteller videre at søppel som blir begravd i jorden, frigir kjemikalier som kan være giftige, og som kan medføre forurensing i elver og i havet. Owen stiller deretter et spørsmål til leseren: «How do you think plastic that`s thrown away ends up in the ocean?» (s. 13), noe som etterpå blir forklart i det neste kapitlet «Plastic

in the Ocean». Her illustrerer hun et kart med en kombinasjon av tegning og utklippede fotografier, sammen med 4 tekstbokser. Tekstboksene forklarer de trinnvise stegene for flasken fra land til hav, der det starter med «a person drops a bottle on the ground» og ender med «The river flows into the sea and the bottle goes too!» (s. 14). Når Owen forklarer plastflaskens vandring, bruker hun en strategi der hun kombinerer realistiske og logiske bilder, sammen med forklarende tekst (jf. Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021). Kartet er et logisk bilde, som illustreres med realistiske fotografier, og forklarende tekst er plassert inni tekstbokser. Denne strategien kan gjøre det enklere for leseren å forstå illustrasjonen, samtidig som fotografiene øker sannhetsverdien for plastplaskens reise fra land til hav (jf. Løvland, 2022).

Også i det neste kapitlet «On the Move!» benytter Owen kart som illustrasjon. Hovedteksten informerer om at «Ocean currents also carry plastic into huge areas of circling water called gyres» (s. 17). Bildeteksten «This world map shows the five main garbage patches» forklarer at illustrasjonen er et verdenskart med oversikt over de fem store søppelhavene. Den andre bildeteksten «The Great Pacific Garbage Patch is the biggest» viser med pil bort på kartet at her ligger Stillehavet som har det største søppelhavet av dem alle. På kartet er det i tillegg skrevet inn «Pacific Ocean», og et symbol med tre røde piler i en sirkel for å vise at dette er et av «gyres-områdene» i verdenshavene. Symbolet er plassert fem steder på kartet, til hver av søppelplassene i havet. Verdensdelene er navnlagt med svart skrift og farget med grønn, som symboliserer landområder. Mens verdenshavene har blå skrift og en lyseblå farge for å vise at dette er havområder. Skyggebjerg (2012) skriver at illustrasjoner spiller en avgjørende rolle i formidlingen. Forenklingen av verdenskartet med få symboler, få farger og lite tekst viser at Owen legger til rette for at leseren skal forstå det komplekse med plastens vandring fra land til hav, og hvorfor plastforurensing er et globalt problem.

Kapitlet «Microplastics» forklarer at mikroplast er plastbiter som nedbrytes til mindre og mindre biter, noe som beskrives gjennom skriftstørrelsen, som også blir mindre og mindre. Mens i kapitlet «Animals in Danger» vektlegger Owen å benytte fotografier for å vise dyrenes perspektiv. Bakgrunnsfotografiet på dobbeltsiden viser en skilpadde svømmende under vann med retning mot en plastpose. Et annet fotografi viser en hval med en fiskeline fast i munnen, mens et annet viser to albatrossforeldre som kikker ned på kyllingen sin. Det siste fotografiet viser ulike plastprodukter som forskere fant i magen til døde albatrosskyllinger. Som Sanders (2018) er opptatt av, åpner fotografiene for tolkning, og i dette kapitlet benytter Owen en strategi som oppfordrer leseren til å tolke hva som avbildes,

og koble informasjonen fra de forregående kapitlene, med informasjon om hvordan plastproduktene havner i havet og hvorfor dyrene lider på grunn av dette. På denne måten interagerer fotografiene med teksten for å gi et «multilayered massage» (jf. Merveldt, 2018). Boken er dermed både kreativ og indirekte når kunnskapen formidles, noe Grilli (2020b) skriver er en ny metode i nyere sakprosaldebuter.

I de siste kapitlene «Let`s Recycle it», «Plastic Free», «Clean Up the Ocean», «Plastic-Free Packaging» og «Be a Plastic-Free Champion» fokuserer Owen på å formidle hvordan leseren kan være delaktig i kampen mot plastforurensing. Som i starten av boken, legges det vekt på å formidle at «Everyone can do something» (s. 31) for å påminne leseren om at all kan bidra i kampen mot plastforurensing.

Et særegent trekk i boken er Owens bruk av nedlastingssymbol flere steder i boken. Boken er på den måten en teknisk bok, og det gjør den unik innenfor sakprosjangeren. For å kunne benytte bokens ressurser kreves imidlertid tilgang på internett via nettbrett eller PC, og en skriver for å skrive ut ressursarkene. Men når leseren har jobbet med en side i boken, og skrevet ut arbeidsarket, får de brukt kunnskapen de har tilegnet seg i boken. Ressursarkene er varierte og henvender seg til et nysgjerrig barn, som må ta i bruk de grunnleggende ferdighetene skrivning, regning, lesing, muntlige og digitale ferdigheter, for å kunne svare på spørsmålene. Det legges opp til at leseren skal være en delaktig forsker for å finne svar på spørsmålene som stilles i oppgavearkene, noe som er i tråd med verdiene i grunnskolen, der elevene skal få utvikle både utforskertrang og respekt for miljøet (Kunnskapsdepartementet, 2017). I kapitlet «Single-Use Plastic» (s. 8-9) kan leseren laste ned oppgavearket «Let`s Investigate Packaging». Her forklares med korte setninger at innpakning av typen papir, aluminium og glass kan resirkuleres flere ganger enn innpakning laget av plast. Så skal leseren studere ulike bilder med matvarer innpakket i plast og velge et av dem som skal undersøkes nærmere med spørsmål av typen «Do you think this food needs to be packaged in plastic? Why or why not?». Hvorfor er innpakningen hjelpsom for kunden og produsenten til maten? Hvordan vil leseren pakke om matvaren uten å benytte plastemballasje? Svaret skal besvares både skriftlig og med tegning, noe som gir leseren mulighet for å uttrykke seg på flere måter. Utfordringer her er kanskje at dagens unge er vokst opp med nesten bare plastemballasje på maten, og greier kanskje ikke å se for seg et annet alternativ. Da kan spørsmålene være vanskelig å svare på alene, men blir kanskje lettere hvis de utforsket i dialog med andre. Videre i oppgavearket er det et vedlagt skjema med bilder over ulike engangsprodukter i plast som flasker, yoghurtbegre og plastposer. Deretter skal leseren føre

tellestreker for hvor mange produkter som brukes i løpet av uken. «How many single-use plastics did you use in a week? Could you use fewer objects?». Boken, som henvender seg til yngre barn, har kanskje ikke noe mulighet til å påvirke sitt eget plastforbruk på noen annen måte enn å stille dette spørsmålet videre til de voksne som handler inn maten. Boken oppmuntrer dermed til kreativitet, og at leseren skal koble informasjonen i boken med dagliglivet, noe Grilli (2020b) påpeker er et kjennetegn i nyere sakprosabøker.

Oppsummert er et gjennomgående trekk i boken at Owen benytter skarpe farger, lite skrift og fotografier som får stor plass når hun framstiller plastforurensing. Denne framstillingen kan gi nybegynnerlesere en god opplevelse av mestring, der de raskt kommer seg igjennom boken og samtidig forstår på grunn av ikonoteksten. Samtidig kan andre lesere, som er godt i gang med lesing, synes at for mye bilder med lite tekst virker barnslig. Grilli (2020b) mener at sterke farger og oppsiktsvekkende fotografier, er et kjennetegn i nyere sakprosbildebøker for barn. Strategien har til hensikt å gi leseren en estetisk opplevelse, og vekke emosjonelle reaksjoner. Owen bruke denne strategien for å engasjerer leseren i møte med plastproblematikken, noe som gjør boken sanselig stimulerende å lese. I tillegg til det er refleksjonsspørsmålene og forskningsprosjektet også med på at leseren skal forstå verden på en mer «intim og egen» måte, slik Grilli (2020b) beskriver det. Owen posisjonerer en leser som kan koble informasjon om plastforurensing på ulike måter. Leseren kan lese enkelte kapitler etter egen interesse, og ha en sirkulær lesing (jf. Goga, 2019), der fokuset flyttes alt etter hva som fanger oppmerksomheten.

3.2.3 Økokritisk analyse

Massey og Bradford (2011) mener at bøker som tematiserer miljøutfordringer kan særlig vekke vår medfølelse for dyr og planter. Owen forsøker allerede på forsiden å vekke leserens medfølelse med dyr, med fotografiet av måsen som har hodet innviklet i plast. Videre i boken gir hun dyrene en stemme, når hun benytter fotografier for å vise hvordan ulike dyrearter både leker med plast, har det som fyllmateriale i reir, spiser plast eller har satt seg fast i ulike plastprodukter. Teksten forteller at dyrene kan dø når de spiser plast, eller setter seg fast i det. Den visuelle og verbale framstillingen inntar derfor en problematiserende holdning til naturen, altså motsatt av en feirende framstilling, der hensikten er å få fram hvorfor plast

utgjør en fare for dyrene i naturen. Fotografiene og teksten kan være et uttrykk for menneskets antagelser over dyrs tanker og følelser (Goga, 2022, s. 391), og kan derfor påvirke leserens forståelse og behandling av dyr som lever fritt i våre omgivelser. Det betyr at den problematiserende framstillingen av naturen kan påvirke leserens forståelse av, og kunnskap om menneske, natur og miljø.

Bøker med et økosentrisk perspektiv har en helhetlig økologisk framstilling på naturen og er en motvekt til det antroposentriske perspektivet, der man ser på naturen med den menneskelige eksistens som utgangspunkt (Goga et al., 2018). Owen forsøker å formidle at menneskenes mat, påvirkes av hva dyrene spiser, som igjen påvirkes av det menneskene gjør på kloden. Dette kommer til uttrykk med næringskjeden «A Plastic Ocean Food Chain» (s. 19), som viser at mikroplast blir spist av småfisk, som igjen blir spist av større fisk, som til slutt ender opp i en brødskive med fisk. I et av arbeidsarkene er det link der leseren kan se film om plankton, som ligger nederst i næringskjeden. Filmen har skummel musikk med tekst: «Can you guess what we eat? What we eat. You eat. Don't fancy eating plastic?». På denne måten formidler Owen at «alt henger sammen med alt» og har derfor et økosentrisk perspektiv på naturen. Hun formidler også at poteten menneskene spiser, kommer fra naturen. Dette visualiseres med et fotografi med poteter som blir tatt opp fra jorden (s. 9), noe som kan sies å være en feirende tilnærming til naturens goder. På samme tid problematiserer hun at mye av maten som selges i butikken er emballert med plast, noe som egentlig ikke er nødvendig siden både frukt og grønnsaker har et beskyttende skall rundt seg. Med refleksjonsspørsmålene inviteres leseren inn i problemstillingen, og å trekke inn egne erfaringer fra hverdagen.

Bøker som tematiserer samtidens miljøproblemer ansporer leseren til selvkritikk (Goga, 2022), noe Owen også gjør. Fotografiene med barn som bruker sykkelhjelm laget av plast, og t-skjorter produsert av plast, er gjenkjennbart for barn, og konfronterer barneleseren med at også de er en del av plastproblematikken. Samtidig legger Owen vekt på at plast også er nødvendig og viktig for menneskene: «It can be used to make plastic bones for people who have been badly injured» (s. 7). Men det er særlig i arbeidsarkene at Owen har en forsiktig tilnærming på selvransakingen. Hun bruker spørsmål av typen: «Have you used any of these single-use plastic objects today?» og «Why do you think [...]» (s. 9). Hun legger dermed ikke et så stort ansvar og skyld på barneleseren når spørsmålene blir stilt på denne måten. I stedet for inviterer hun leseren til å ha en utforskende læring om plastproblemstikken, siden leseren skal lage seg egne hypoteser, prøve de ut og etterpå reflektere om hypotesen stemte:

«How do you think each material will look after four weeks? How has each material changed? Did your predictions match what happened?» (s. 11). Hun ordlegger seg også med «we», istedenfor «du», når hun skriver at « No matter how good we all get at recycling, we still use too much plastic», noe som kan virke formildende, selv om leseren pålegges et ansvar om å bruke mindre plast. Owen har også innslag av humor. Plast finnes også i engangsservitetter, som ikke skal kastes i do: «If you piled up skips full of all the unflushables found in our sewers, it could reach as high as Everest (it would smell a lot worse though)» (s. 15).

Som Kramshøj Flinker (2021) påpeker, kan for mye selvransakingen og selvkritikk avspore istedenfor å anspore til økologisk bevissthet. Owen, som forholder seg til unge lesere, stiller derfor refleksjonsspørsmål som appellerer til barns nysgjerrighet og fantasi, for å ikke framstå for krass. Ordleggingen og humoren kan virke formildende på barnet, noe som gjør at boken ikke fremstår for mørk, og at den mest sannsynlig ansporer leseren til å bli økologisk bevisst, hvilket ifølge Massey og Bradford (2011) er et nødvendig skritt i retning av en miljøbevisst medborger.

For å gi leseren framtidstro, noe som er en nødvendighet i barnelitteratur som tematiserer miljøutfordringer (Goga, 2022), bruker Owen mye plass på å formidle handlingskompetanse. Det vektlegges at det er viktig å resirkulere, men at ikke alt som har plast i seg kan resirkuleres. Dermed problematiseres resirkuleringen, ved å vise til begrensingene med det. Det viktigste blir derfor å bruke mindre plast (s. 23). Det er tydelig at Owen kan å henvende seg til en yngre leser. I teksten kommer det fram at hun vet at barneleseren må forholde seg til en voksen: «Remind a grown-up to put leftovers into a reusable container [...]» og «If you're choosing a gift for an adult [...]» (s. 25). Hun viser dermed at hun har tro på at barn også kan påvirke de voksne til en økologisk bevissthet. Owen formidler også framtidshåp når hun viser til at også de voksne tar ansvar og bryr seg om problemet. Forskere følger med på problemet, forsker på plastfri emballasje og hvordan man kan spore opp bedrifter som dumper avfall i havet. Samtidig er det slik at boken legger vekt på at plast er et stort og alvorlig problem i verden. Her kan man stille spørsmål ved om ikke denne framstillingen kan anspore til apati for økologisk bevissthet, som Kramshøj Flinker (2021) er opptatt av. Har det egentlig noen hensikt at leseren bidrar til med å redusere plastforbruket, siden problemet er et globalt og enormt problem? Jo, sier Owen: «Do one thing and ask your friend to do it, too. You've just doubled the impact you will have!» (s. 31). Boken legger derfor vekt på at hver og en er betydningsfulle i kampen mot plastforurensingen.

En miljøbevisst medborger har en innsikt i sammenheng mellom det lokale og det globale (Massey & Bradford, 2011). Owen antyder allerede i tittelen, *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*, at det er en sammenheng mellom den lokale og den globale plastforurensingen. I boken kommer denne sammenhengen til uttrykk på flere måter. Kartene, med plastflaskens vandring fra land til hav (s. 14), og verdenskartet med de globale søppelhavene (s. 17) er kanskje det som best får fram hvordan plast både kan forurense et lokalt sted på land, men også sprer seg med havet og forurenser hele kloden. Hun formidler også at mennesker over hele verden tar del i strandrydding (s. 26). I Scotland drar frivillige i fly for å komme til strender som er vanskelige å nå, for deretter å organisere rydding av området (s. 27). Sammenhengen mellom den lokale og globale plastforurensingen framstiller en helhetlig måte å forstå naturen på, og er derfor et økosentrisk perspektiv på naturen. Med dette kan man si at den antropocene tidsepoken utfordrer tradisjonelle stedbundne narrativer, som har fokus på å oppøve følelser for det nære og lokale (Kramshøj Flinker, 2021, s. 18). Boken kan med dette perspektivet utfordre leserens måte å forstå plastforurensing som et lokalt problem, og endre den til en global tenkemåte, hvilket ifølge Heise (2008) er nødvendig i utviklingen av kosmopolitiske medborgere.

Oppsummert kan man si at boken hovedsakelig har et økosentrisk perspektiv på naturen. Dette kommer til uttrykk ved at Owen forklarer for leseren at det er en sammenheng mellom den maten som dyrene spiser og den maten menneskene spiser. Hvis dyrene spiser plast, vil det til slutt ende opp i menneskenes mat. Selv om fisk og grønnsaker er nyttige for mennesker, og kan framstille et antroposentrisk, altså menneskesentrert måte å forstå naturen på, så er det deres rolle i næringskjeden som vektlegges i boken, dermed et tydelig økosentrisk perspektiv. Sammenhengen mellom de lokale og de globale miljøproblemene kommer også fram, og kan påvirke leseren til en global forståelse for miljøproblemet. Det er i særlig grad refleksjonsspørsmålene som gir leseren en selvransaking av utfordringene, og det legges stor tro på at barnet er en nødvendig og viktig brikke i miljøbekjempelsen. Boken gir leseren en forvisning om at de ikke er alene i kampen, i og med at både barn og voksne over hele verden bidrar med strandrydding og overvåking. Den oppfyller derfor trangen om å gi barneleseren framtidshåp og tro (Goga, 2022).

4. Drøfting av funn

4.1 Formidling av plastforurensing i nyere sakprosabildebøker

I den første delen av oppgaven har jeg undersøkt sakprosa som sjanger, for å kunne besvare forskningsspørsmålet: *Hvordan framstilles fagstoff om plastforurensning gjennom bildeillustrasjoner og verbaltekst?* I analysen har jeg undersøkt hvordan bøkene forbereder leseren på bøkens tema gjennom periteksten, og etterpå hvordan de henvender seg til barneleseren i møte med plastproblematikken.

Bøkene formidler på ulike måter at de er en type sakprosabok som gir informasjon om plastforurensing. Titlene signaliserer at begge bøkene handler om plast, noe som også gjenspeiles i deres illustrasjoner på forsiden og baksiden. Illustrasjonene med plastprodukter, aktiverer leserens forkunnskaper om plast, og utdyper tittelen. Til sammen fungerer omslaget som en døråpner for leseren, fordi den skaper forventninger til hva som kommer senere i boken (Genette, 1997). Et kjennetegn med nyere sakprosalitteratur for barn og unge, er at de ønsker en delaktig leser i møte med boken (Grilli, 2020a; Merveldt, 2018; Sanders, 2018). Her vil jeg si at særlig Owens tittel *Let's investigate plastic pollution*, signaliserer at boken inviterer til en medvirkende leser.

Et annet kjennetegn for sakprosaen er at de ønsker å formidle for leseren at bokens innhold er virkelig informasjon om verden (Løvland, 2022). *Søppelplasten i havet* har en innsideperm med verdenskart, forfatteromtale og bildehenvisning, som i henhold til Merveldt (2018), viser leseren at bokens informasjon om plast kan regnes som sannferdig. Til forskjell har *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* fotografier på forsiden, som Løvland (2022) mener har til hensikt å dokumentere noe i sakprosattekster. Fotografiene på forsiden gir dermed leseren en troverdighet om at bokens innhold er sannferdig og ikke oppdiktet.

Illustrasjonene og teksten på omslaget og innsidepermen er dermed viktige elementer som signaliserer bøkens sannhetsverdi. Nikolajeva og Scott (2013) skriver at illustrasjonene i periteksten kan også fortelle leseren hva slags visuelt uttrykk som ellers preger boken. Blom og Gabrielsens illustrasjoner i periteksten røper at boken har bilder med en kombinasjon av tegninger og fotografier. Owen har kun fotografier i periteksten, og antyder dermed at det visuelle uttrykket i boken domineres av fotografier. Boken har også noen få tegninger som illustrerer, noe leseren oppdager etter hvert.

Et annet element som skal signalisere at en bok tilhører sakprosa sjangeren, er ifølge Heeks (2005) en tilstedeværelsen av innholdsfortegnelse, indeks og ordliste. Owens bok har en innholdsfortegnelse forrest i boken, og en indeks og ordliste plassert bakerst i boken. Dette mangler Blom og Gabrielsens bok, og vil i henhold til Heeks (2005) signalisere leseren på en svakere måte at boken tilhører sakprosa sjangeren- i tillegg til at den ikke får presentert innholdet på en like oversiktlig måte som Owens bok.

Grilli (2020b) skriver at nyere sakprosa bøker ofte har en ikke-lineær konstruksjon i kunnskapsformidlingen. Etter min mening har begge bøkene en sirkulær konstruksjon, der de posisjonerer en leser som kobler informasjon om plastforurensning på ulike måter. *Søppelplasten i havet* har en ganske tradisjonell oppbygging som består av; fortelling om havhestfamilien, informasjon om plast, oppfordring til leseren om å være delaktig i bekjempelsen av plastforurensning, og igjen en avsluttende fortelling om havhestfamilien. Fortellingen om havhestfamilien er i seg selv kronologisk, men komposisjonen av bilder og tekst har en sirkulær oppbygging. *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans* har følgende oppbygging; presentasjon av plastproblemet, informasjon om plast og til slutt en oppfordring til leseren om å bidra med miljøproblemet. Komposisjonen av bilder og tekstbokser gjør at leseren kan ha en sirkulær lesing, alt etter hva som fanger interessen.

I formidlingen av plast, er samspillet mellom ord og bilder «utvidende» (Nikolajeva & Scott, 2013), fordi de to modalitetene preges av en gjensidighet der de begge utfyller og utvider hverandres mening.

Bøkene benytter ulike tekst- og bildestrategier for å skape bevissthet og engasjement hos leseren. Teksten domineres i dem begge av en forklarende og beskrivende teksttype (Herman, 2008), som forklarer det problematiske med plast. Men det som er særegent med Blom og Gabrielsens bok, er bruken av den narrative teksttypen i fortellingen om havhestfamilien. Dette er et skjønnlitterært virkemiddel som gjerne benyttes i nyere sakprosa bøker (Grilli, 2020b; Merveldt, 2018; Skyggebjerg, 2012), og gjør boken til en hybrid mellom skjønnlitteratur og sakprosa. Hensikten med fortellingen er å både bygge opp empati for naturen, men også å formidle fremtidshåp til leseren.

Som periteksten antyder, legges bøkene stor vekt på å formidle gjennom et visuelt uttrykk, noe som hovedsakelig gjøres gjennom fotografier. Weidenmann (1994) forklarer at fotografier er en type realistiske bilder, som Grilli (2020b) påpeker er subjektivt framstilt i nyere sakprosa bøker. Fotografiene i begge bøkene framstiller i stor grad hvordan naturen ser

ut når plast kommer på avveie, men de mest dramatiske viser dyr som lider, fordi de har satt seg fast i plastprodukter. Blom og Gabrielsen drar det lengre enn Owen, og har fotografier av døde dyr, for å dokumentere de ytterste konsekvensene med plastforurensingen. Forfatterne vektlegger dermed å vise dyrenes perspektiv, som de også antyder i periteksten, og viser at dyrene er hjelpeløse og ikke kan gjøre noe med problemet selv. Når forfatterne appellerer til leserens sanser gjennom fotografiene, er det ifølge Løvland (2022) med på å holde leserkontakten. Grilli (2020b) mener på sin side at vi er avhengig av å få vekket følelsene for i det hele tatt å kunne forstå den virkelige verden. Det vil si at dersom leserens følelser blir vekket av fotografiene, noe Blom og Gabrielsen virkelig legger opp til, bidrar det også til en bedre forståelse for hvilke konsekvenser som plastforurensingen medfører dyrelivet og naturen.

På samme tid som bøkene formidler kunnskap om plastforurensing i naturen, inviterer de leseren til dialog, noe Sanders (2018) karakteriserer som «a literature of question». Blom og Gabrielsen har overskrifter som inviterer til dialog: «Hvem forsøpler?» og «Hva kan vi gjøre?» Etterpå legger teksten derimot ikke så mye opp til dialog, men formidler heller fakta og forslag. Owen oppfordrer i større grad til en mer aktiv medskaper med sine arbeidsoppgaver og forskningsforsøk til leseren. Hun henvender seg også til en yngre lesergruppe, som ofte har mer uerfarne lesere, og benytter i tillegg sterkere farger og mindre tekst noe som kan holde mer på leseren. Felles for begge bøkene er at de oppfordrer til en kritisk leser, der leseren må tolke illustrasjonene i sammenheng med teksten, og motsatt, tolke teksten i sammenheng med illustrasjonene.

4.2 Framstilling av naturen i relasjon til plastproblematikken

I den andre delen av oppgaven har jeg sett nærmere på den litteraturteoretiske retningen økokritikk, for å kunne besvare forskningsspørsmål to: *Hvordan framstilles forholdet mellom naturen og mennesker i relasjon til plastproblematikken?*

Bøkene benytter seg av ulike virkemidler og retoriske strategier for å legge til rette for etisk refleksjon over dyrs verdi og menneskenes påvirkning av naturen. Begge bøkene bruker fotografier for å få fram dyrenes lidelser. *Søppelplasten i havet* benytter også fortelling for å gi leseren en identifikasjon med dyrene, noe som kan gi en større innlevelse i situasjonen.

Let's investigate plastic pollution- on land and in the ocean har refleksjonsspørsmål og oppgaver til leseren, noe som i større grad inviterer til medskapning og dialog med leseren.

Når man studerer hvordan naturen framstilles i bøkene og leses økokritisk, finner jeg at begge bøkene har en hovedtyngde i et økosentrisk perspektiv. Felles for dem begge er at de gir leseren innblikk i plastproblematikken ved å rette oppmerksomheten mot dyrs perspektiv. Bøkene problematiserer menneskenes plastforbruk og retter søkelyset mot at dyrene lider som følge av den menneskeskapede plastforurensingen. Dette kommer særlig til uttrykk visuelt, med fotografier av lidende dyr, og i Blom og Gabrielsens bok, også døde dyr. Naturen fremstår dermed som truet av menneskene, og utfordrer tenkemåten om mennesker og dyr har likeverdige former for liv.

Bøkene forsøker å gi barneleseren en helhetlig økologisk forståelse for at menneskenes valg påvirker naturen på globale skalaer, og at naturen påvirker menneskenes egne liv.

Verdenskartene formidler visuelt hvordan plasten sprer seg over hele jordkloden, og viser dermed at forurensingen ikke bare et lokalt problem. Den gjensidige påvirkningen mellom menneske og natur kommer i Owens bok til uttrykk gjennom næringskjeden, der plasten som dyrene spiser, til slutt ender opp i menneskenes mat. Felles er det at de begge avbilder strender, som er dekket av plastflasker, noe som lede til en refleksjon om det er slik vi ønsker å ha det i naturen. Naturfotografiene i Blom og Gabrielsens bok framstiller naturen fra sin beste side, altså en feirende holdning til naturen. Bildene kan utvikle leserens naturfølelse, som er en betingelse for en positiv og aktiv holdning til naturen (Goga, 2022, s. 394).

Et særkjenne i litteratur som tematiserer samtidens miljøutfordringer, er at de både egger leseren til selvransaking, men at de også formidler framtidshåp (Goga, 2022). Begge bøkene avbilder plastleker, noe som er gjenkjennbart for barneleseren. På denne måten konfronteres leseren med at også denne er en del av plastproblematikken, og egges dermed til selvransaking. Blom og Gabrielsen formidler at «alle» er skyld i plastforurensingen, for å anspore leseren til å ta ansvar. Owen har en mer forsiktig tilnærming, og stiller heller spørsmål som gjør at leseren må reflektere over eget plastforbruk. Det alvorlige budskapet kan ifølge Kramshøj Flinker (2021) anspore leseren til apati for naturen, for hvordan kan enkeltindivider bidra med dette globale og alvorlige problemet? For å gi leserne motivasjon for å handle, henviser de derfor til andre økoborgere. Deretter formidles det handlingskompetanse, for at barneleseren skal beholde troen på framtiden.

Hvis unge lesere får empati for dyrene, slik bøkene inviterer til, kan de muligens fås et ønske om å ta vare på naturen, og på den måten dannes i retningen av en miljøbevisst samfunnsborger.

5. Oppsummering

Sakprosabøker har til hensikt å formidle forståelig og sannferdig informasjon om verden (Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021; Løvland, 2022). Bøkene i min analyse har til hensikt å formidle virkelig informasjon til leseren om plastforurensing. De er derfor aktuelle å bruke i skolen når det arbeides med FNs bærekraftsmål og det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling.

I oppgaven har jeg forsøkt å besvare problemstillingen: Hvordan framstilles plastforurensning i *Sjøppelplasten i havet* og *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*. For å kunne besvare problemstillingen, har jeg i den første delen av oppgaven studert sakprosaen som sjanger. Sakprosa for barn formidler kunnskap gjennom både tekst og bilder (Skyggebjerg, 2012), og kombinerer ulike tekst og bildetyper for å underholde og holde på leseren (Kümmerling-Meibauer & Meibauer, 2021). Nyere sakprosabildebøker er nyskapende, fordi de formidler hovedsakelig gjennom en subjektiv og visuell presentasjon, der intensjonen er å få vekket leserens følelser (Grilli, 2020b). Derfor har jeg i min oppgave utforsket hvordan fagstoff om plastforurensing framstilles gjennom bildeillustrasjoner og tekst.

I analysen finner jeg at begge bøkene har et «utvidende» samspill mellom tekst og bilder når det formidles kunnskap om plastforurensing (jf. Nikolajeva & Scott, 2013). Teksten forklarer hovedsakelig hvorfor plast er et miljøproblem, mens fotografiene presenterer bevis på at plasten forurensar verden, noe som øker bøkens sannhetsverdi for leseren (Løvland, 2022; Sanders, 2018). En annen viktig hensikt med fotografiene, er at de kan trigge leserens følelser. Begge bøkene har fotografier av lidende dyr, for å vekke leserens følelser, men Blom og Gabrielsen har også avbildet døde dyr, noe som kan virke ekstra skremmende på leseren. Felles er det også at de avbilder plastforurensing på strender. Her er det tettepakket med ulike plastprodukter, som igjen kan vekke en fascinasjon hos leseren for hvor mye forskjellige

plastprodukter som finnes i verden, både i farger og form. *Søppelplasten i havet* skiller seg ut med å også framstille naturen fra sin beste side, gjennom naturskjønne fotografier av havhesten og idylliske naturområder. De ulike fotografiene i bøkene kan dermed føre til ulike følelsesmessige reaksjoner hos leseren, som både skrekk og fasinasjon for tingenes tilstand. Følelsene, er ifølge Grilli (2020b), essensiell for vår forståelse av den virkelige verden, og i bøkene framstår fotografiene som en særlig viktig del av forståelsen for plastproblematikken.

Bøkene har litt ulike strategier når de skal underholde leseren. Blom og Gabrielsen benytter et skjønnlitterært virkemiddel, altså fortellingen om havhestfamilien, for å gi leseren både innlevelse og underholdning. Owen benytter sterke farger, og har en mer personlig og engasjert stemme. Hun inviterer i større grad til en dialog om temaet, noe som kommer til uttrykk både i tittelen og i refleksjonsspørsmålene. Owens bok er spesielt nyskapende med bruken av nedlastingssymbolet, som henviser til bokens ressursider. De retoriske virkemidlene som bøkene benytter, kan gi leseren en følelse av at de er en del av verden- noe som ifølge Grilli (2020b) er særlig viktig for at leseren skal få vekket sitt engasjement i verden.

I den andre delen av oppgaven har jeg studert hvordan natur og dyr framstilles i forhold til plastproblematikken. Massey og Bradford (2011) mener at representasjoner av naturen i litteratur kan påvirke barn og unges forståelse og beherskelse av nåtidens miljøutfordringer og danne dem i retning av miljøbevisste medborgere. Her har jeg brukt teori fra økokritikken, fordi den er opptatt av forhold mellom mennesker, dyr og natur (Eriksdatter, 2021). I tillegg kan man si at læreplanen i norsk legger opp til en økokritisk lesing av tekster, fordi «elevene skal utvikle kunnskap om hvordan tekster framstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt» (Utdanningsdirektoratet, 2020).

I analyse finner jeg at bøkene har et økosentrisk perspektiv på naturen. Framstillingen av plastforurensingen skjer hovedsakelig gjennom dyrenes perspektiv, der dyrene har en egenverdi på lik linje med menneskene. Samtidig vektlegges det at menneskene og naturen påvirker hverandre gjensidig. Blom og Gabrielsen viser gjennom de ulike fotografiene at menneskenes forsøpling påvirker den fine naturen, mens Owen får fram at dersom dyrene spiser plast, ender det til slutt i menneskenes mat. Mange barn har en stor interesse for dyr, og lar seg lett identifisere med dem (Goga, 2022; Skyggebjerg, 2021). Funnene viser at bøkene utnytter dette til det fulle, for at barn og unge lettere skal la seg interessere i plastproblematikken.

Litteratur som tematiserer samtidens miljøutfordring, har et kritisk potensial som inviterer leseren til selvransaking og selvkritikk, og et imaginativt potensial som gjør at leseren får en følelse av framtidshåp (Andersen, 2014). Utfordringen er at en mørk naturfremstilling kan enten anspore, eller avspore leseren til å bli en miljøbevisst samfunnsborger (Kramshøj Flinker, 2021).

I analysen finner jeg at bøkens kritiske potensial, er at de avbilder lidende dyr og gjenkjennbare plastleker. Plastlekene inviterer leseren til en selvransakelse av om de selv også forbruker og forsøpler plast, og dermed har skyld i dyrenes lidelser. Blom og Gabrielsen poengterer at hver og en er ikke skyld i all plastforsøplingen i havet, men at alle har ansvar for noe av det. Owen har en mer forsiktig tilnærming, og stiller istedenfor spørsmål som leder til ettertanke. Oppfordringen om selvransaking forsterkes ytterligere gjennom fotografiene med de lidende dyrene. Mest sannsynlig vil denne framstillingen kunne fremme en barneleser til å bli mer miljøbevisst, siden barn lett lar seg identifisere med dyr. Samtidig vektlegger begge bøkene, gjennom verdenskartene, at plastforurensing er et globalt problem, ikke bare noe lokalt. Det igjen, kan gjøre at kampen om plastforurensing kan virke uoppnåelig for noen lesere. Andre igjen, kan få en forståelse for hvordan mennesker og naturen påvirker hverandre på globale skalaer, altså å dannes til kosmopolitiske miljøborgere (Heise, 2008).

Bøkens imaginative potensial er at de har stor tro på at barnet er en nødvendig brikke i miljøproblematikken. Begge henviser til eksempler på økoborgere og formidler deretter hva hver og en kan bidra med. Owen gjør det alvorlige problemet mer overkommelig enn Blom og Gabrielsen, og poengterer at om leseren gjør en ting, og etterpå spør en venn om å gjøre det samme, så har man allerede doblet sin egen påvirkning på plastforurensingen. Formidling av handlingskompetanse gjør at kampen om plastforurensing mest sannsynlig ikke framstår som for uoverkommelig for leseren, hvilket betyr at bøkene trolig kan anspore leseren i retning av en økoborger.

6. Litteraturliste

6.1 Primærlitteratur

Blom, K. & Gabrielsen, G. W. (2016). *Søppelplasten i havet* (1 utgave, 3. opplag 2019. utg.). Cappelen Damm.

Owen, R. (2018). *Let's investigate plastic pollution- on land and in the oceans*. Ruby Tuesday Books.

6.2 Sekundærlitteratur

Andersen, G. (2014). Klimakrisen i litteraturen. I M. F. Eskjær & M. Sørensen (Red.), *Klima og mennesker : humanistiske perspektiver på klimaforandringer* (s. 107-123). København.

Andrus, A. (2020). *The plastic problem : 60 small ways to reduce waste and help save the Earth*. SD Books.

Bertolino, F. & Perazzone, A. (2021). Paper farms. A content analysis of sixty children's picturebooks on farming and the rural environment. I N. Goga, S. H. Iversen & A.-S. Teigland (Red.), *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks : theoretical and analytical approaches* (s. 140-157). Scandinavian University Press.

Birkeland, T., Risa, G. & Vold, K. B. (2018). *Norsk barnelitteraturhistorie* (3. utg.). Samlaget.

Blom, K. & Gabrielsen, G. W. (2011). *Sjøfuglene i Arktis*. Cappelen Damm.

Daynes, K. (2020). *Spørsmål og svar om plast*. Gyldendal.

Eriksdatter, S. H. (2021). Forord. I N. Goga, M. Eskebæk Larsen & S. H. Eriksdatter (Red.), *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (Bd. 2, s. 4-5) (På tværs af Norden). Nordisk Ministerråd.

FN-sambandet. (2021a). *Bærekraftig utvikling: Hva er bærekraftig utvikling?*

<https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling>

FN-sambandet. (2021b). *God utdanning*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/god-utdanning>

FN-sambandet. (2021c). *Hva er FN?* <https://www.fn.no/om-fn/hva-er-fn>

- FN-sambandet. (2021d). *Leseliste mål 14. Livet i havet skal behandles på en god måte*
<https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket/leseliste-maal-14>
- FN-sambandet. (2021e). *Livet i havet*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/livet-i-havet>
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2. utg.). Routledge.
- Genette, G. (1997). *Paratexts. The Thresholds of Interpretation*. Cambridge University Press.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction. I C. Glotfelty & H. Fromm (Red.), *The Ecocriticism reader : landmarks in literary ecology* (s. xv-xxxvii). The University of Georgia Press.
- Goga, N. (2019). Hvordan kan vi analysere sakprosa for barn og unge? – How Can we Analyse Information Texts for Children and Young Adults? *Sakprosa*, 11(3).
<https://doi.org/10.5617/sakprosa.6531>
- Goga, N. (2021a). Hva er greia med å engasjere barn og unge? En undersøkelse av hvordan voksne bokmeldere og formidlere vurderer oppfordringer til handling i sakprosa for barn om miljø- og klimaspørsmål.
- Goga, N. (2021b). Skandinavisk sakprosa for barn og unge om plast og klima. I N. Goga, M. Eskebæk Larsen & S. H. Eriksdatter (Red.), *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (Bd. 2, s. 22-28) (På tværs af Norden). Nordisk Ministerråd.
- Goga, N. (2022). Bærekraftig litteraturundervisning. I R. S. Stokke & E. S. Tønnesen (Red.), *Møter med barnelitteratur : introduksjon for lærere* (2. utg., s. 383-403). Universitetsforlaget.
- Goga, N., Eskebæk Larsen, M. & Eriksdatter, S. H. (2021). *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (Bd. 2). Nordisk Ministerråd.
- Goga, N., Guanio-Uluru, L., Hallås, B. O. & Nyernes, A. (2018). *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues*. Cham: Springer International Publishing AG.
- Goga, N., Guanio-Uluru, L., Hallås, B. O. & Nyernes, A. (2018). Introduction. I N. Goga, L. Guanio-Uluru, B. O. Hallås & A. Nyernes (Red.), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (s. 2-23). Cham: Springer International Publishing AG.
- Goga, N., Hoem Iversen, S. & Teigland, A.-S. (2021). Introduction. I N. Goga, S. H. Iversen & A.-S. Teigland (Red.), *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks : theoretical and analytical approaches* (s. 1-6). Scandinavian University Press.

- Goga, N., Iversen, S. H. & Teigland, A.-S. (2021). *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks : theoretical and analytical approaches*. Scandinavian University Press.
- Grilli, G. (2020). Introduction. I G. Grilli (Red.), *Non-Fiction picturebooks: Sharing knowledge as an aesthetic experience* (s. 11-49). Edizioni ETS.
- Grilli, G. (2020a). *Non-fiction picturebooks : Sharing Knowledge as an Aesthetic Experience*. Edizioni ETS.
- Grilli, G. (2020b). Re-enchanting the World. The New Non-fiction Picturebook. I G. Grilli (Red.), *Non-Fiction picturebooks: Sharing knowledge as an aesthetic experience*. Edizioni ETS.
- Grimm, S. & Wanning, B. (2016). Cultural Ecology and the Teaching of Literature. I H. Zapf (Red.), *Handbook of Ecocriticism and Cultural Ecology* (s. 513-533). De Gruyter.
- Hallberg, K. (1982). Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3/4, 163-168.
- Heeks, P. (2005). Information books. I P. Hunt (Red.), *International companion encyclopedia of children's literature* (s. 428–437). Routledge.
- Heise, U. K. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*. Oxford University Press.
- Herman, D. (2008). Description, narrative, and explanation: Text-type categories and the cognitive foundations of discourse competence. *Poetics Today*, 29(3), 437–472.
- Klima- og miljødepartementet. (2021). *Marin forsøpling og mikroplast -Plastforurensning*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/forurensning/innsiktsartikler-forurensning/marin-forsopling-og-mikroplast/id2339872/>
- Knudsen, O. F. & Ravndal, E. J. (2020). *FN-sambandet: FN - Forente nasjoner*. [https://snl.no/FN - Forente nasjoner](https://snl.no/FN_-_Forente_nasjoner)
- Kramshøj Flinker, J. (2021). Antropocæne utfordringer og perspektiver i nordisk børne- og ungdomslitteratur. I N. Goga, M. Eskebæk Larsen & S. H. Eriksdatter (Red.), *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (Bd. 2, s. 14-19) (På tværs af Norden). Nordisk Ministerråd.
- Kümmerling-Meibauer, B. & Meibauer, J. (2021). How descriptive picturebooks engaged children in knowledge about coal, oil, and gas. I N. Goga, S. H. Iversen & A.-S. Teigland (Red.), *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks : theoretical and analytical approaches* (s. 189-200). Scandinavian University Press.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

- Layton, N. (2019). *A planet full of plastic*. Wren & rook.
- Løken, K.-A. (u.å.). *Søppel som engasjerer*. Barnebokkritikk.
<https://www.barnebokkritikk.no/soppel-som-engasjerer/#.Yhd5wOjMJPY>
- Løvland, A. (2022). Sakprosa for barn. I R. S. Stokke & E. S. Tønnesen (Red.), *Møter med barnelitteratur : introduksjon for lærere* (2. utg., s. 225-243). Universitetsforlaget.
- Mallett, M. (2004). Children's information text. I P. Hunt (Red.), *International companion encyclopedia of children's literature* (2. utg., Bd. I, s. 622–631). Routledge.
- Massey, G. & Bradford, C. (2011). Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts. I M. K & B. C (Red.), *Contemporary children's literature and film : engaging with theory* (s. 109-126).
- Merveldt, N. v. (2018). Informational Picturebooks. I B. Kümmerling-Meibauer (Red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 231-245) (Routledge companions to literature series). New York : Routledge.
- Miljødirektoratet. (2014). *Kunnskap om marin forsøpling i Norge 2014* (M-265 2014).
<https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m265/m265.pdf>
- Mjør, I. (2010). I resepsjonens teneste. Paratekst som meningsberande element i barnelitteratur. *Nordic journal of childLit aesthetics*, 1(1), 1-13.
<https://doi.org/10.3402/blft.v1i0.5856>
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After The End of the World*. University of Minnesota Press.
- Napoli, M. (2011). Going green: empowering readers to change the environment: with quality children's literature integrated into the elementary curriculum, young readers develop environmental literacy to make positive changes in their world. *Kappa Delta Pi record*, 76-79.
- Nikolajeva, M. (2018). Emotions in picturebooks. I B. Kümmerling-Meibauer (Red.), *The Routledge Companion to Picturebooks* (s. 110-118). Milton: Routledge.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2006). *How picturebooks work*. Routledge.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2013). *How Picturebooks Work*. Taylor and Francis.
<https://doi.org/10.4324/9780203960615>
- NOAA. (u.a.). *Garbage Patches*. <https://marinedebris.noaa.gov/info/patch.html>
- Norsk Polarinstitut. (u.a). *Plast i Arktis*. <https://www.npolar.no/tema/plast-arktis/#toggle-id-2>
- Norsk Polarinstitut. (u.å.). *Havhest (Fulmarus glacialis)*.
<https://www.npolar.no/arter/havhest/>

- Owen, R. (2019). *The Problem with Plastic : Know Your Facts, Take Action, Save the Oceans*. Ruby Tuesday Books.
- Ruby Tuesday Books. (2020). *Let's Investigate Plastic Pollution On Land and in the Oceans*.
<https://www.rubytuesdaybooks.com/product/lets-investigate-plastic-pollution-on-land-and-in-the-oceans/>
- Sanders, J. S. (2018). *A literature of questions. Nonfiction for the critical child*. University of Minnesota Press.
- Semb-Johansson, Hjermann, A., Øystein, D. & Ratikainen, I. I. (2022, 14.01.22). *økologi*. Store norske leksikon på snl.no. <https://snl.no/%C3%B8kologi>
- Skyggebjerg, A. K. (2012). Billedfagbogen: Velegnet til undervisning og fritidslæsning. I A. Q. Henkel & M. B. Johansen (Red.), *Billedbøger : En grundbog* (s. 82-95). Daneklærerforeningen.
- Skyggebjerg, A. K. (2021). Sølvfisk og sekretærfugl: Dyreliv i aktuel poesi for børn. I N. Goga, M. Eskebæk Larsen & S. H. Eriksdatter (Red.), *På tværs af Norden : økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (Bd. 2, s. 102-109) (På tværs af Norden). Nordisk Ministerråd.
- Søndergaard, P. S. (2018). *Plast i havet*. Straarup & Co.
- Trexler, A. (2015). *Anthropocene Fictions: The Novel in a Time of Climate Change*. University of Virginia Press.
- UN Environment. (2019). *Global Environment Outlook 6*. Cambridge University Press.
<https://www.unep.org/resources/global-environment-outlook-6>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplanen i norsk* ((NOR01-06)).
<https://data.udir.no/kl06/v201906/laereplaner-1k20/NOR01-06.pdf?lang=nob>
- Weidenmann, B. (1994). Informierende Bilder. I B. Weidenmann (Red.), *Wissenserwerb mit Bildern. Instruktionale Bilder in Printmedien, Film/Video und Computerprogrammen* (s. 9–58). Huber.